

T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Özel Eğitim Anabilim Dalı
Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Bilim Dalı

**NORMAL VE ZİHİN ENGELLİ ERGENLERİN EMPATİ
DÜZEYİ İLE ANNELERİNİN EMPATİ DÜZEYİ ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

Kudrettin AÇAR
(Yüksek Lisans Tezi)

İstanbul-2012

T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Özel Eğitim Anabilim Dalı
Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Bilim Dalı

**NORMAL VE ZİHİN ENGELLİ ERGENLERİN EMPATİ
DÜZEYİ İLE ANNELERİNİN EMPATİ DÜZEYİ ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

Kudrettin AÇAR
(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Aydan AYDIN

İstanbul-2012

**Tüm kullanım hakları
M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne aittir.
© 2012**

ÖNAY

Kudrettin AÇAR tarafından hazırlanan “Normal ve Zihin Engelli Ergenlerin Empati Düzeyi İle Annelerinin Empati Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” konulu bu çalışma, 19/01/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jüri tarafından başarılı bulunmuş ve yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

TEZ DANIŞMANI : Yrd. Doç. Dr. Aydan AYDIN

JÜRİ ÜYESİ : Prof. Dr. Yıldız GÜVEN

JÜRİ ÜYESİ : Yrd. Doç. Dr. Müge YUKAY YÜKSEL

ÖZGEÇMİŞ

- 1992 Nusaybin Lisesi
- 1996 İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünden mezun olma
- 2006 Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Anabilim Dalından mezun olma
- 2006 MEB Üsküdar Kısıklı İlköğretim Okulunda özel eğitim zihin engelliler sınıf öğretmeni
- 2009 Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı Zihin Engelliler Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Programına giriş

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Görev Yaptığı Kurum	Üsküdar Kısıklı İlköğretim Okulu
E-Posta	kudretacar@yahoo.com
Web Sitesi	
Telefon	0 505 273 53 66

ÖNSÖZ

Her zaman desteklerini gördüğüm bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Adnan Kulaksızoğlu'na, hem lisans hem de yüksek lisans dönemlerimde bana hep zaman ayıran, özel eğitim alanında örnek aldığım tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Aydan Aydın'a, değerli hocalarım Prof. Dr. Yıldız Güven'e, Doç Dr. Gülden Uyanık Balat'a, Yrd. Doç. Dr. Oktay Taymaz Sarı'ya, Yrd. Doç. Dr. Müge Yukay Yüksel'e, Uzm. Psk. Pınar Kanlıkılıçer'e ve Araştırma Görevlisi Tuna Şahsuvaroğlu'na mesleki katkıları, destekleri ve samimiyetleri için çok teşekkür ederim.

Araştırmada kullandığım ölçekler için Dr. Emre Bora, Leyla Baysan ve Yrd. Doç. Dr. Asuman Yılmaz Yüksel'e, istatistiksel işlemlerde destek olan Yrd. Doç. Dr. Mustafa Otrar ve Uzm. Öğretmen Murat Adnan Tamer'e, kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan Dr. Evrim Ural Alşan'a, uygulama yaptığım okul ve kurumların rehber öğretmenlerine, her zaman yanımda olan değerli dostlarım Uzm. Özel Eğitim Öğretmeni Nivart Karın Ataoğlu ve Naciye Eğilli'ye teşekkür ederim.

Çalışmalarından yararlandığım tüm eser sahiplerine, birlikte keyifli zaman geçirdiğimiz yüksek lisans arkadaşlarıma, anlayışlarından dolayı Kısıklı İlköğretim Okulu yöneticileri Tayip Karapınar, Uzm. Öğretmen Halil Önge ve yardımcılara, anketleri içtenlikle cevaplayan öğrenci ve ailelerine teşekkür ederim.

Zor şartlarda beni büyüten, her zaman yanımda olan aileme, sabırları ve onlardan aldığım zaman için eşime ve kızım Nisa Ilgın'a çok teşekkür ediyorum.

ÖZET

Bu araştırma, normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin empati düzeyi ile annelerinin empati düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Tarama modeline uygun olarak düzenlenen araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin empati düzeyi; yaş, cinsiyet, kardeş sayısı, kaçınıcı sınıfa devam ettiği değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?
2. Annelerin empati düzeyi; yaş, meslek, eğitim durumu, algılanan gelir düzeyi değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?
3. Normal gelişim gösteren ergenler ile zihin engelli ergenlerin empati düzeyi arasında fark var mıdır?
4. Normal gelişim gösteren ergenlerin anneleri ile zihin engelli ergenlerin annelerinin empati düzeyi arasında fark var mıdır?
5. Normal gelişim gösteren ergenlerin empati düzeyi ile annelerinin empati düzeyi arasında ilişki var mıdır?
6. Zihin engelli ergenlerin empati düzeyi ile annelerinin empati düzeyi arasında ilişki var mıdır?

Araştırmanın örneklemini 2010-2011 eğitim öğretim yılında İstanbul İli Üsküdar ve Ümraniye İlçelerine bağlı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile resmi okulların özel eğitim ve kaynaştırma uygulaması yapılan normal sınıflarında eğitime devam eden 6., 7. ve 8. sınıf düzeyindeki orta ve hafif düzeyde zihin engelli ergenler ve anneleri ile kaynaştırma uygulaması yapılan normal sınıflarda eğitime devam eden normal gelişim gösteren ergenler ve anneleri oluşturmaktadır. Araştırmaya, kaynaştırma uygulaması yapılan normal sınıf ve özel eğitim sınıflarında eğitime devam eden 120 orta ve hafif düzeyde zihin engelli ergen ile kaynaştırma uygulaması yapılan normal sınıflarda eğitime devam eden 105 normal gelişim gösteren ergen ve bu ergenlerin 225 annesi olmak üzere toplam 450 kişi katılmıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak Baron-Cohen ve Wheelwright (2004) tarafından geliştirilen ve Bora ve Baysan tarafından 2007 yılında Türkçeye uyarlama çalışması yapılan Cambridge Davranış leği, Bryant (1982) tarafından geliştirilen ve Yılmaz Yüksel (2003) tarafından Türkçeye uyarlanan çocuklar ve Ergenler İçin Empati leği ile araştırmacı tarafından hazırlanan Ergen Kişisel Bilgi Formu ve Anne Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda; Normal gelişim gösteren ergenlerin empati leğinden almış oldukları puanlar ile yaş değişkeni arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda, 14 yaşındaki ergenlerin empati düzeyi diğer yaş gruplarındaki ergenlerden daha düşük bulunmuştur. Diğer yaş grupları arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Normal gelişim gösteren ergenlerin empati leği puanları ile cinsiyet, kardeş sayısı ve kaçıncı sınıfa devam ettiği değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Zihin engelli ergenlerin empati leği puanları ile yaş, cinsiyet, kardeş sayısı ve kaçıncı sınıfa devam ettiği değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

Normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin annelerinin, empati leğinden almış oldukları puanlar ile yaş ve meslek değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

Normal gelişim gösteren ergenlerin annelerinin empati leğinden almış oldukları puanlar ile eğitim durumu değişkeni arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Araştırmada, lise mezunu olan annelerin empati düzeyinin, ortaokul/ilköğretim ve diğer eğitim durumuna kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Zihin engelli ergenlerin annelerinin, empati leğinden almış oldukları puanlar ile eğitim durumu değişkeni arasındaki fark ise anlamlı bulunmamıştır.

Normal gelişim gösteren ergenlerin annelerinin empati leğinden almış oldukları puanlar ile algılanan gelir düzeyi değişkeni arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Araştırmada, orta gelir grubunun empati düzeyi, alt gelir grubuna oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Zihin engelli ergenlerin annelerinin empati leğinden almış oldukları puanlar ile algılanan gelir düzeyi değişkeni arasındaki fark ise anlamlı bulunmamıştır.

Ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile ergenlerin durumu (normal/engelli) değişkeni arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. Sözkonusu farklılık normal gelişim gösteren ergenlerin lehine gerçekleşmiştir. Normal gelişim gösteren ergenlerin empati düzeyi, zihin engelli ergenlerin empati düzeyinden anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur.

Annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile zihin engelli ergene sahip olup olmama değişkeni arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. Sözkonusu farklılık zihin engelli ergene sahip olmayan annelerin lehine gerçekleşmiştir.

Normal gelişim gösteren ergene sahip anneler ile normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Zihin engelli ergene sahip anneler ile zihin engelli ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Anahtar kelimeler: empati, ergenlik, zihin engellilik, anne.

ABSTRACT

This study was carried out in order to determine the relationship between the empathy level of adolescents showing normal progress and mental disability and their mothers. Answers for the questions below were inquired in the study which was carried out according to screening model.

1. Does the empathy level of adolescents showing normal progress and mental disability vary according to age, gender, number of siblings and the class adolescent attends?
2. Does the empathy level of mothers vary according to age, profession, educational status, perceived income level variables?
3. Is there a difference between empathy levels of adolescents showing normal progress and those showing mental disability?
4. Is there a difference between empathy levels of mothers who have adolescents showing normal progress and showing mental disability?
5. Is there a different between empathy levels of adolescents who show normal progress and their mothers?
6. Is there a different between empathy levels of adolescents who show mental disability and their mothers?

The sampling of the study is composed of adolescents who have moderate and mild mental disability and have education at special training and rehabilitation centers and at 6., 7. and 8. classes in special training and integration classes of public schools in Üsküdar and Ümraniye, İstanbul in 2010-2011 academic year and their mothers and adolescents who show normal progress and have education at normal classes in which integration practice is conducted and their mothers. There are 450 people included in the study; 120 adolescents who have mild and moderate mental disability in normal classes and special training classes in which integration practice is done, 105 adolescents who show normal progress in normal classes in which integration practice is done and 225 mothers. Cambridge Behavior Scale developed by Baron-Cohen and

Wheelwright (2004) and adapted to Turkish by Bora and Baysan in 2007; Empathy Scale for Children and Adolescents developed by Bryant (1982) and adapted to Turkish by Yılmaz Yüksel (2003); Personal Information Form of Adolescents and Personal Information Form of Mothers prepared by the researcher were used as data collection tool in the study.

As a result of the study, there was a significant difference between scores of empathy scale of adolescents who show normal progress and age variable. It was found that empathy level of adolescents at the age of 14 is lower than the empathy level of adolescents at other age groups. There was no significant difference among other age groups. There was no significant difference between empathy scale score of adolescents who show normal progress and variables of gender, number of siblings and the class they attend. There was no significant difference between empathy scale score of adolescents who have mental disability and variables of age, gender, number of siblings and the class they attend.

There was no significant difference between empathy scale scores of mothers of adolescents who have normal progress and mental disability and variables of age and profession.

There was a significant difference between empathy scale score of mothers of adolescents who have normal progress and variable of educational status. In the study, it was concluded that empathy level of high-school graduate mothers are higher than those who are graduates of elementary/secondary school and other educational status. There was no significant difference between empathy scale score of mothers of adolescents who have mental disability and variable of educational status.

There was a significant difference between empathy scale score of mothers of adolescents who have normal progress and variable of perceived income level. In the study it was observed that empathy level of middle-income group is higher compared with low-income group. There was no significant difference between empathy scale score of mothers of adolescents who have mental disability and variable of perceived income.

There was a significant difference between empathy scale scores of adolescents and their condition (normal/disabled). Mentioned difference was on behalf of adolescents who have normal progress. Empathy level of adolescents who have normal progress was significantly higher than those who have mental disability.

There was a significant difference between empathy scale scores of mothers and variable of their bringing or not bringing adolescents with mental disability. Mentioned difference was on behalf of mothers who do not have mental disability.

There was no significant difference between empathy scale scores of mothers who bring adolescents with normal progress and adolescents who have normal progress.

There was no significant difference between empathy scale scores of mothers who bring adolescents with mental disability and adolescents who have mental disability.

Keywords: empathy, adolescence, mental disability, mother.

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖZGEÇMİŞ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ	xiii
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
1.1. Problem.....	1
1.2. Amaç.....	3
1.3. Önem	4
1.4. Sayılıtlar	5
1.5. Sınırlılıklar	5
1.6. Tanımlar.....	6
BÖLÜM II: ALANYAZIN	7
2.1. Empati.....	7
2.2. Ergenlik	12
2.3. Ergenlik Dönemi Gelişim Görevleri	13
2.4. Ergenlik Kuramları.....	14
2.4.1. G. Stanley Hall'un Kuramı.....	14
2.4.2. Psikoanalitik Kuram.....	14
2.4.3. Öğrenme Kuramı	14
2.4.4. Sullivan'ın Kuramı.....	15
2.4.5. Lewin'in Kuramı.....	15
2.4.6. Antropoloji Kuramı.....	16
2.4.7. Spranger'in Kuramı.....	16
2.4.8. Erikson'un Kuramı.....	17
2.4.9. Piaget'in Kuramı.....	17

2.5. Ergen-Anne İlişkisi	17
2.6. Zihin Engellilik	19
2.7. Zihin Engellilerin Sınıflandırılması	20
2.7.1. Psikolojik Sınıflandırma.....	20
2.7.2. Eğitsel Sınıflandırma.....	20
2.8. Zihinsel Engelli Ergenlerin Özellikleri	20
2.9. İlgili Araştırmalar.....	24
2.9.1. Konu İle İlgili Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar.....	24
2.9.2. Konu İle İlgili Yurtdışında Yapılan Araştırmalar.....	27
BÖLÜM III: YÖNTEM	31
3.1. Araştırma Modeli	31
3.2. Evren ve Örneklem.....	31
3.3. Veri Toplama Araçları.....	32
3.3.1. Ergen ve Anne Bilgi Formu.....	32
3.3.2. Cambridge Davranış Ölçeği	32
3.3.3. Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği	34
3.4. Uygulama.....	36
3.5. Verilerin Analizi.....	37
BÖLÜM IV: BULGULAR VE YORUM.....	39
4.1. Ergenlere Ait Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri	39
4.2. Annelere Ait Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri	42
4.3. Araştırmanın 1. Amacına İlişkin Bulgular.....	45
4.4. Araştırmanın 2. Amacına İlişkin Bulgular.....	49
4.5. Araştırmanın 3. Amacına Ait Bulgular	55
4.6. Araştırmanın 4. Amacına İlişkin Bulgular.....	55
4.7. Araştırmanın 5. Amacına İlişkin Bulgular.....	56
4.8. Araştırmanın 6. Amacına İlişkin Bulgular.....	56
BÖLÜM V: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	57
5.1. Sonuç ve Tartışma.....	57
5.2. Öneriler.....	63

KAYNAKÇA	65
EKLER	74
Ek 1: İl Milli Eğitim Dilekçesi.....	75
Ek 2: Valilik İzin Belgesi	76
Ek 3: Uygulama Yapılan Resmi Okullar ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Listesi.....	77
Ek 4: Ergen Bilgi Formu	78
Ek 5: Anne Bilgi Formu	79
Ek 6: Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği	80
Ek 7: Cambridge Davranış Ölçeği	81

TABLolar LİSTESİ

Tablo 4.1.	Ergenin Yaşı Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri	39
Tablo 4.2.	Ergenin Cinsiyeti Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri.....	40
Tablo 4.3.	Ergenin Kardeş Sayısı Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri	40
Tablo 4.4.	Ergenin Kaçınıcı Sınıfa Devam Ettiği Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri.....	41
Tablo 4.5.	Ergenin durumu (normal ya da engelli olma) Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri	41
Tablo 4.6.	Annenin Yaşı Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri	42
Tablo 4.7.	Annenin Mesleği Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri.....	42
Tablo 4.8.	Annenin Eğitim Durumu Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri	43
Tablo 4.9.	Algılanan Gelir Düzeyi Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri	44
Tablo 4.10.	Araştırmanın Sürekli Değişkenlerine Ait Betimsel Değerler.....	44
Tablo 4.11.	Zihin Engelli Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	45
Tablo 4.12.	Zihin Engelli Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları	45
Tablo 4.13.	Zihin Engelli Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	46
Tablo 4.14.	Zihin Engelli Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Kaçınıcı Sınıfa Devam Ettiği Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	46
Tablo 4.15.	Normal Gelişim Gösteren Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	47
Tablo 4.16.	Normal Gelişim Gösteren Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	47
Tablo 4.17.	Normal Gelişim Gösteren Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları	48
Tablo 4.18.	Normal Gelişim Gösteren Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	48

Tablo 4.19.	Normal Gelişim Gösteren Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Kaçınıcı Sınıfa Devam Ettiği Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	49
Tablo 4.20.	Zihin Engelli Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	49
Tablo 4.21.	Zihin Engelli Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Meslek Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	50
Tablo 4.22.	Zihin Engelli Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	50
Tablo 4.23.	Zihin Engelli Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Algılanan Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	51
Tablo 4.24.	Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	51
Tablo 4.25.	Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Meslek Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	52
Tablo 4.26.	Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	52
Tablo 4.27.	Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	53
Tablo 4.28.	Tablo 4.26.'daki Anlamlılık Düzeyine Göre Oluşturulan Sıra Ortalamaları Tablosu	53
Tablo 4.29.	Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	54

Tablo 4.30.	Normal Gelişim Gösteren Ergen Sahibi olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	54
Tablo 4.31.	Empati Ölçeği Puanlarının Ergenin Durumu (Normal Gelişim Gösteren, Zihin Engelli) Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları	55
Tablo 4.32.	Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Zihin Engelli Ergene Sahip Olup Olmama Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları	55
Tablo 4.33.	Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Anneler ile Normal Gelişim Gösteren Ergenin Empati Puanları İlişkisi İçin Yapılan Pearson Analizi Sonuçları	56
Tablo 4.34.	Zihin Engelli Ergene Sahip Anneler ile Zihin Engelli Ergenlerin Empati Puanları İlişkisi İçin Yapılan Pearson Analizi Sonuçları.....	56

BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1. Problem

Sosyal bir varlık olan insanın sahip olduğu dil yeteneği sayesinde diğer insanlarla iletişim kurabildiği söylenebilir. Ancak iletişim sadece ortak dilin kullanılması ile gerçekleşen bir etkileşim olmasının ötesinde, bireylerin duygu ve düşüncelerini anlamayı da içeren karmaşık bir süreç olarak ifade edilebilir. Bu süreçte başkalarının ne bildiği, nasıl hissettiği ve özel durumlarda nasıl davranacakları ile ilgili yargıların yokluğunda iletişimin imkânsız olacağı belirtilmektedir (Nickerson, Butler ve Carlin, 2009). İletişimin gerçekleştiğinden sözedilebilmesi için, iletişim kurulan kişinin yerine kendini koymak, onun gibi düşünmek, onun gibi hissetmek kısaca onunla empati kurmak gerektiği söylenebilir.

Klis ve Kossewska'ya (1996) göre empati, insan hayatının kalitesi üzerinde olumlu etkileri olan bütünsel bir süreçtir. Richards (2010) çalışmasında, bireylerin yakın kişilerarası ilişki kurma becerileri arttıkça, zaman içerisinde saygı, empati, güven ve ortak hedef oluşturma becerilerinin de artacağını ve bu nedenle de empati ve iletişimin birbirini doğrudan etkileyen ve besleyen iki kavram olduğunu ifade etmektedir. İkiz (2006)'e göre, bireyler, iletişimde buldukları kişilerin duygu ve düşüncelerini doğru anlamlandıramadıklarında iletişim sorunları yaşanabilmekte, aynı zamanda kurulan iletişimlerin ve ilişkilerin, bireylerin ruh sağlığı üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olabilmektedir.

Garton ve Gringart (2005) için empati, bir başkasının gözü ile olayları görme becerisi, yardım etme, paylaşma ve sosyal duyarlılık bileşenlerini mutlaka içermelidir. Gerçek empatiye ulaşmak psikik olgunluğa erişildiğini gösterir; bu da bireyin kendi sınırlarını yıkıp, kendi kişiliğini kaybetmekten korkmadan, herhangi bir tehdit olmaksızın bir başkası ile ilgili duyguları anlama becerisine ulaşması anlamına gelmektedir (Kalliopuska, 1992). Bilim adamları ve konu ile ilgilenen pek çok kişi, empatiyi sosyal etkileşimi arttıran ve sosyal düzensizliği azaltan arzu edilen bir özellik olarak görmektedirler (Feshbach, 1991).

İnsanoğlu empati kapasitesi ile birlikte doğar, öyle ki yeni doğan bebekler, diğer bebeklerin ağlama seslerini ayırt edebilirler ve cevap olarak onlar da ağlarlar. Zamanla empati becerisi gelişse de, çok küçük çocukların diğerlerine karşı empati geliştirebilmek için, empati deneyimi yaşamak zorunda olduğunu savunan Calder (2010), erken çocukluktan itibaren çocukların empati kapasitelerini desteklemesinin ahlak gelişimi için önemli olduğunu ve empatinin çocuğun akranlarıyla düzgün sosyal ilişkiler kurabilmesinde büyük rolü olduğunu belirtmektedir.

Tüm insan ilişkilerinde olduğu gibi ergenler ve anneleri arasındaki ilişkilerde de empati önemlidir. Ergenler ve anneleri arasında yaşanan çatışmaların çoğunun olumlu iletişim kuramamaktan kaynaklandığı söylenebilir. Her iki taraf arasındaki iletişimin olumlu etkilerinin görölmesi için birbirlerini anlamak için çaba harcamaları, aynı hisleri paylaşmaları kısaca empatik iletişim süreci içinde olmaları gerektiği ifade edilebilir.

Kulaksızıoğlu (2002), ergenliği insanda bedence, boyca büyümenin hormonal cinsel, sosyal, duygusal, kişisel ve zihinsel değişme ve gelişmelerin olduğu, buluğla başlayan ve bedence büyümenin sona ermesiyle sonlandığı düşünölen özel bir evre olarak ifade etmektedir. Yavuzer (2002)'e göre ergenlik evresi içindeki dönemlere bakıldığında, uzmanların büyük çoğunluğu, 12-15 yaş dolaylarını olumsuz bir dönem olarak nitелеmektedirler. Dökmen (2005), psikologlar, özellikle gelişim psikologlarının, ergenlik dönemi ile ilgili olarak şunu sıklıkla vurguladıklarını ifade etmiştir: Ergenlik döneminin özelliklerinden birisi, gencin bazı ikilemler içinde olmasıdır. Bunlardan birisi, gencin ana babasına hem çok önem vermesi, onlarla özdeşim kurması, ama aynı zamanda onları eleştirmesi, onlarla çatışması olduğunu belirtmiştir.

Zihin engelli bireylerin özellikleri dikkate alındığında karşısındaki kişileri ve niyetlerini anlama konusunda yetersizlikleri olduğu söylenebilir. DSM-IV (1994)'te zihinsel engellilik; ortalamanın önemli derecede altında entelektöel işlevsellik, bireysel olarak uygulanan IQ testinde yaklaşık 70 ya da altında bir IQ'nun olması olarak ifade edilmiştir. Greenspan (1979) zihin engelli bireylerin sosyal bilişlerinin engelli olmayan yaşıtlarına göre daha az geliştiği, bu nedenle başkasının bakış açısını alma, başkalarının yerine kendini koyarak düşünöebilme gibi becerileri geç ve güç kazandıkları, sosyal olayların sonuçlarını önceden kestirebilmede yetersizlikleri olduğu, karar verme ve

problem çözebilme becerilerinde güçlükler yaşadıklarını belirtmiştir (Akt. Sargent, 1991; Çiftçi ve Sucuoğlu, 2004).

Zihin engelli ergenlerin, normal gelişim gösteren arkadaşlarıyla yaşadıkları sorunların çoğunun empati kuramamaktan kaynaklanan iletişim sorunları olduğu söylenebilir. Bu görüşü destekler nitelikte sonuçlara ulaşan Güleryüz (2009) araştırmasında, kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin akranları ile birtakım sorunlar yaşadıklarını, arkadaşlık ilişkisi kurmakta zorlandıklarını ve kendilerini tam ifade edemediklerini gözlemlemiştir. Grinder ve arkadaşları (1982) da, zihin engellilerin akranlarının, öğretmenlerinin ve anne babalarının onlardan çeşitli beklentileri olduğunu ifade etmişlerdir. Bu beklentileri karşılayamayan zihin engelli ergenlerin toplum dışına itildiği, aynı sosyal ortamı paylaştıkları normal gelişim gösteren arkadaşlarıyla ve aile bireyleriyle düşük düzeyde ilişki kurduğu, kimi zaman da davranış problemleri göstererek kendilerini ifade etmeye çalıştığı söylenebilir. Gösterdikleri davranış problemlerinin altında, başkasının ne düşündüğü, başkasına zarar verildiğinde onların ne hissettiklerini kestiremiyor olmaları da yatabilir. Başka bir deyişle davranış problemlerinin empati yetersizliklerinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu nedenle zihin engelli ergenlerin empati düzeyinin incelenmesi yararlı olabilir.

Bu araştırmanın problemini; normal ve zihin engelli ergenlerin empati düzeyi ile annelerinin empati düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi ve empati düzeylerini etkileyen demografik değişkenlerin belirlenmesi oluşturmaktadır.

1.2. Amaç

Bu çalışmada, kaynaştırma uygulaması yapılan sınıflara devam eden normal gelişim gösteren ergenler ve özel eğitim veya kaynaştırma uygulaması yapılan sınıflara devam eden orta ve hafif düzeyde zihin engelli ergenlerin empati düzeyi ile annelerinin empati düzeyinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada annelerin, normal gelişim gösteren ergenlerin ve zihin engelli ergenlerin bazı demografik özelliklerinin empati düzeylerini nasıl etkilediği de incelenmiştir.

Uygulamada belirlenen altı amaç için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin empati düzeyinin: Yaş, cinsiyet, kardeş sayısı, kaçınıcı sınıfa devam ettiği değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı,
2. Annelerin empati düzeyinin: Yaş, meslek, eğitim durumu, algılanan gelir düzeyi değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı,
3. Normal gelişim gösteren ergenler ile zihin engelli ergenlerin empati düzeyi arasında fark olup olmadığı,
4. Normal gelişim gösteren ergenlerin anneleri ile zihin engelli ergenlerin annelerinin empati düzeyi arasında fark olup olmadığı,
5. Normal gelişim gösteren ergenlerin empati düzeyi ile annelerinin empati düzeyi arasında ilişki olup olmadığı,
6. Zihin engelli ergenlerin empati düzeyi ile annelerinin empati düzeyi arasında ilişki olup olmadığı sorularına yanıt aranmıştır.

1.3. Önem

Kulaksızoğlu (2002) ergenliği, çocuklukla yetişkinlik arasında kalan “ara dönem” olarak nitelmiştir. Araştırma, bu ara dönemde (11-16 yaş) normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin empati düzeyini etkileyen değişkenleri belirlemesi bakımından önemlidir.

Annelerin empati düzeyi ile normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin empati düzeyi arasındaki ilişkinin saptanmasına yönelik yapılan bu çalışmada, öz bildirim ölçeği (bireylerin kendileri hakkında bilgi verdikleri ölçekler) kullanılarak zihin engelli ergenlerden empati düzeyleri hakkında veri toplanması açısından önemlidir.

Alanyazın incelendiğinde, ülkemizde anaokulu, ilköğretim, ortaöğretim ve üniversiteye devam eden öğrenciler, ebeveynler, öğretmenler ve okul yöneticilerinin empati düzeylerini belirlemeye yönelik araştırmaların yapıldığı görülmüştür. Ancak, normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenler ile her iki grubun annelerinin empati

düzeyinin karşılaştırıldığı herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırma, ülkemizde normal gelişim gösteren ergenler ile orta ve hafif düzeyde zihin engelli yaşlılarına empati ölçeği uygulanarak empati düzeylerinin incelendiği ilk araştırma olması açısından önemlidir.

Bu araştırma sonuçları, empatiyle ilgili yapılacak yeni çalışmalara yol göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, araştırma sonuçlarının, empati eğitim programlarının içeriğinin oluşturulmasına yardımcı olması beklenmektedir.

1.4. Sayıtlar

1. Araştırmaya katılan ergen ve annelerinin uygulanan ölçekleri içtenlikle cevapladıkları varsayılmaktadır.
2. Araştırmacı tarafından geliştirilen “Ergen Bilgi Formu”, “Anne Bilgi Formu”, “Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği” ve “Cambridge Davranış Ölçeği”nin istenen nitelikleri ölçtüğü varsayılmaktadır.
3. Araştırmanın örneklemini oluşturan ilköğretim 6., 7. ve 8. sınıfa devam eden 120 orta ve hafif düzey zihin engelli ergenin Rehberlik Araştırma Merkezleri tarafından verilen orta ve hafif düzey zihin engellilik raporlarının doğru olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

1. Araştırma İstanbul İli Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Anadolu Yakası’nda bulunan ilköğretim okulları ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden 120 zihin engelli ergen ve 105 normal gelişim gösteren ergen ile bu ergenlerin anneleri (225) ile sınırlıdır.
2. Araştırma verileri 2010-2011 eğitim öğretim yılı ile sınırlıdır.
3. Ergen ve annelerinden alınan demografik bilgiler, demografik veri formları ile sınırlıdır.

4. Ergenlerin ve annelerin ölçülen empati düzeyleri “Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği” ve “Cambridge Davranış Ölçeği”nden alınan verilerle sınırlıdır.
5. Araştırma verilerinin analizi, kullanılan istatistiksel yöntemlerle sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Empati: Bireyin sosyal yaşama uyumunu kolaylaştırmak için ortaya çıkmış olan önemli sosyal bilişsel bir yeti olarak tanımlanmaktadır (Bora ve Baysan, 2009).

Ergenlik: İnsanda bedence, boyca büyümenin hormonal, cinsel, sosyal, duygusal, kişisel ve zihinsel değişme ve gelişmelerin olduğu, buluşla başlayan ve bedence büyümenin sona ermesiyle sonlandığı düşünülen özel bir evre olarak tanımlanmaktadır (Kulaksızoğlu 2002).

Zihin Engellilik: Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde zihin engellilik "zihinsel yetersizlik" terimi kullanılarak 18 yaşından önce ortaya çıkan zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde anlamlı sınırlılıklar görülen yetersizlik durumu" olarak tanımlanmaktadır (Cavkaytar ve Diken, 2007).

BÖLÜM II: ALANYAZIN

2.1. Empati

Empatinin ne olduğu ile ilgili çeşitli tanımlamalar olsa da, yapılan çalışmalarda üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanımın olmadığı ifade edilmektedir (Johansson, 2008). Empati ile sempati, merhamet gibi kişilerarası olaylarda kavramlar arasındaki farkları belirlemek zordur ve bu kavramlar hem günlük konuşmalarda hem de alanyazında sık sık birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar. Empati kelimesi Yunanca “*empathē*”dan gelmektedir. Bu kelime “*en*” ve “*pathos*” kelimelerinin bir birleşimidir. Anlamı ise “bir duygu veya his içine girmek”tir. Bu kelimenin batı kültürüne Almanların 20. Yüzyılda yaptıkları çeşitli çalışmalarla girdiği belirtilmektedir (Davis, 1990). Bugün kullanmakta olduğumuz “empati” teriminin iki atası vardır. Bunlar Almancada “*emfühlung*” ve Eski Yunancadaki “*empathēia*” terimleridir (Dökmen, 2000).

M. L. Hoffman empati konusunda önemli çalışmalar yapmış ve empatinin gelişimine ilişkin kapsamlı bir kuram önermiştir. Martin Hoffman (1987, 2000) tarafından geliştirilen empati teorisi, hem ahlak gelişimi için duyguları başlangıç noktası olarak gören araştırma alanı, hem de pedagojik uygulama alanlarında önemli bulunur (Akt: Johansson, 2008). Johansson (2008) çalışmasında, Hoffman’ın empati ile ilgili ifadelerine şu şekilde yer vermiştir: Hoffman empatiyi öncelikle bir duygu ve sıkıntı (*distress*) problemi olarak görmektedir. Empatinin kendi durumundan daha çok bir başkasının durumuna uygun duygusal tepki verme olduğunu ifade etmiştir. Empati, empatik ve sempatik sıkıntı olmak üzere iki temel duyguyu kapsar. Empatik sıkıntı kişinin kendi sıkıntısını ve bundan kurtulma isteğini ifade eder. Sempatik sıkıntı duymak ise, kişinin kendi sıkıntısının ortadan kalkması için diğer kişilerin sıkıntılarının ortadan kalkması gerektiği anlamına gelir. Hoffman, buna bağlı olarak bu duyguya diğer kişilere yardım isteğinin eşlik ettiğini söylemektedir.

Kalisch (1973), empatinin karşıdaki insanın hayatına girebilme ve onun şu andaki hislerini ve bu hislerin anlamını doğru bir şekilde anlayabilme becerisi olduğunu ifade etmektedir. Bu beceri, psikolojik terapi teorisyenlerine göre kişiler arası ilişkilerde

hayati önem taşıyan bileşendir. Kalish (1973)'in empati tanımında önemli olan nokta “şu andaki” kelimesidir. Empati karşıdaki kişinin dünkü veya bir önceki gün olan hislerini değil şu anda hissettiklerini anlamayı içermelidir. Chung ve Bemak (2002) da empatinin etkili bir psikoterapi yapmak için sağlanması gereken temel koşul olduğunu ve büyük bir çoğunluğun, empatinin danışmanlık ve psikoterapinin merkezini oluşturduğunu kabul etmişlerdir. Empatinin, terapistin sembolik olarak kendini hastanın yerine koyma ve onun dünyasını anlama becerisini gerektirdiği; ancak, empatik anlayışın tek başına yeterli olmadığı, empatinin terapist ile hasta arasındaki ikili ve interaktif bir süreç olduğu ifade edilmektedir.

Psikoanalitik kurama göre, empatinin erken çocukluk döneminde, çocuk ebeveyn ilişkilerinden itibaren gelişmeye başladığı ileri sürülmektedir. Bir kısım sosyal öğrenme kuramcısı ise, empatinin koşullar dâhilinde kazanılacağını ileri sürmektedirler. Bu görüşe göre, bireyin geçmiş yaşantısında hoşuna gitmeyen bir üzüntüsü, kendisinininki ile benzer olan diğer kişinin üzüntüsünden dolayı canlanabildiği belirtilmektedir (Hasdemir, 2007). Sosyal teorisyenler, her zaman için empatiyi kişiliğin önemli bir parçası, sosyal anlayışın ve kişilerarası ilişkilerin önemli bir bileşeni olduğunu ifade etmektedirler (Roe, 1975).

Sosyal davranışların geliştirilmesinde empatinin izole bir süreç olarak düşünülmesinin yanlış olduğu, kişinin empati kapasitesinin pek çok faktörle ilişkili olduğu belirtilmektedir. Pek çok çalışmada empati ölçülmeye çalışılmakta ve bu nedenle de empatiyi etkileyen faktörler bire indirgenmektedir. Ancak böyle bir indirgeme ölçmede kolaylık sağlasa da ölçme sonuçlarının güvenilirliğini etkilediği belirtilmektedir (Iannotti, 1979). Empatinin önemli bir boyutunun taklit etme olduğu, davranış, biliş ve duygulanımda benzerlikler oluşmasına olanak sağladığı ve taklidin sosyal çevremizi algılama ve iletişim kurmada çok etkili olduğu ifade edilmektedir (Van Baaren, Decety, Dijksterhuis, Van Der Leij & Van Leeuwen, 2009). Benzer şekilde Hatfield, Rapson ve Yen-Chi (2009) de insanların çevrelerindeki kişilerin yüzlerini, seslerini, postürlerini ve hareketlerini otomatik olarak taklit edebildiklerine ilişkin önemli miktarda kanıt olduğunu ifade etmektedirler. Dökmen (2000), empati kuracak kişinin, kendisini karşısındakinin yerine koyması, olaylara onun bakış açısı ile bakması gerektiğini ifade etmiştir. Başka bir söyleyişle, empati kurmak isteyen kişinin, karşısındaki kişinin

fenomenolojik alanına girmesi gereklidir. Psikolojideki Fenomenolojik Yaklaşım göre her insanın bir fenomenolojik alanı vardır. Her insan gerek kendisini, gerekse çevresini, kendine özgü bir biçimde algılar; bu algısal yaşantı öznedir (sübjektiftir); kişiye özgüdür. Yani her insan dünyaya, kendine özgü bir bakış tarzıyla bakar. Eğer bir insanı anlamak istiyorsak, dünyaya onun bakış tarzıyla bakmalı, olayları onun gibi algılamaya ve yaşamaya çalışmalıyız. Bunu gerçekleştirmek için de empati kurmak istediğimiz kişinin rolüne girmeli, onun yerine geçerek adeta olaylara onun gözlüklerinin gerisinden bakmalıyız.

Stein (1970) sahip olduğu iki özelliğin empatiyi eşsiz ve tüm diğer etkileşimlerden farklı kıldığını belirtmiştir. Birinci özellikte; empati, gerçekleştikten sonra tayin edilir ya da bizim empatiyi, o olduktan sonra anladığımız ifade edilirken ikincisinde ise, empatinin üst üste gelen üç aşamada gerçekleştiği belirtilmiştir. İlk olarak, tıpkı âşık olduğumuzun farkına vardığımızda olduğu gibi empatiyi de olduktan hemen sonra fark ederiz. Yani kendimizi empatiyi yaşarken buluruz. Az önce neyin olduğunu hatırlar ve anlar gibiyizdir. Adım adım bakacak olursak, öncesinde empatiyle ilgili herhangi bir belirti yoktur, ancak gerçekleştikten sonra onun empati olduğunu anlarız. İkinci olarak, empati üst üste gelen üç aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşama olan “yer değiştirme” karşımızdaki insanı dikkatlice dinleyip, kendimizi onun yerine koymak için çaba harcadığımızda gerçekleşir. İkinci aşamada, birdenbire “köprü kurduğumuzu” hissederiz ki bu anlayış, farkında olmanın artmasını da içeren, düşünmekten hissetmeye doğru duygusal bir değişimdir. Bu aşama, “anlamın paylaşıldığı an” (Davis 1982) olarak adlandırılmakta ve çoğunlukla bu anın “karına inen yumruk” gibi gerçekleştiği bildirilmektedir. Kendimizi diğer kişiye öyle derinden bağlanmış hissederiz ki, bu derin bağlanmanın sonucunda bir tür özdeşim kurma gerçekleşir. Bir an için diğer kişiyle bir olur, ondan ayrı iki kişi olduğumuzu unuturuz. Son olarak, üçüncü aşamada, “kendimizi geri çekeriz” ve diğer kişiyle az önce paylaşılan yaşantıyla ilgili olarak sempati içinde yan yana dururuz (Akt: Davis, 2005).

Piaget'nin çocukların ben-merkezliliklerini -kendini başkasının yerine koyma yetersizlikleri- altı yaş dolayında somut işlem düşüncesine geçinceye kadar kaybetmediklerini ileri sürmesine karşın, Hoffman empatinin köklerinin çok daha erken gözlemlenebileceğine inanmaktadır. Hoffman (1976)'a göre, bebekler ilk yıl içinde

kendilerini başkalarından ayırt edemezler ve birini acı çekerken ya da güçlük içinde gördüklerinde sanki bunu *kendileri* yaşıyormuş gibi rahatlatılmak isteyebilirler (Akt. Gander ve Gandiner, 1995). Davis (2005) ise, kişiler yerde emeklemekte olan bir bebeğin, ağlamakta olan bir başka bebeğe battaniye uzatmasını yanlışlıkla empati farz edebildiklerini oysa bunun mümkün olmadığını, bu olayın daha çok, zararlı bir uyarıcının deneme-yanılma yoluyla ortadan kaldırılmasının öğrenilmesiyle ilgili olduğunu ifade etmektedir.

Empati kavramının tanımlanmasında duyuş, biliş veya motivasyon olmak üzere üç yaklaşıma odaklanılmaktadır. Çocuklarla yapılan araştırmalarda sıklıkla kullanılan tanımlama bilişsel olandır. Burada tanımlama sorusu şudur: Çocuk diğer kişinin ne hissettiğini anlıyor mu? Duyuşsal alana odaklanan diğer tanımlamada ise soru şudur: Çocuk diğer insanın hissettiği şekilde hissediyor mu? Empatinin motivasyon bileşeni ise en az araştırılmış kısımdır. Burada tanımlama sorusu, empatinin bilişsel veya duyuşsal olarak bir şey yapmaya yöneltip yöneltmediğidir (Strayer & Christophe, 1978). Kudek ve Rodgon (1975)'a göre, algısal, bilişsel ve duygusal açıdan karşısındaki insanın perspektifini alamayanlar, ben-merkezci davranmış olurlar; dolayısıyla da onlarla empati kuramazlar. (Akt; Dökmen, 2000). Empatinin kurulabilemesi için iletişim süreci içindeki kişinin duyguları gözlemlenirken o kişinin içinde olup bitenlerin de algılanmaya devam edilmesi ve dış gözlem ile iç gözlemin biraraya getirilmesi gerekmektedir (Welker, 2005). Karşımızdaki kişinin duygularını ve düşüncelerini tam olarak anlasak bile eğer anladığımızı ona ifade etmezsek empati kurma sürecini tamamlamış sayılmayacağını ifade edilmektedir (Dökmen, 2000).

Çocuklar kendilerinin ve diğerlerinin farklı kimliklere sahip olduklarını fark edebilme becerisine sahiptirler. 8-9 yaş civarına kadar çocuklar içsel süreçlere odaklanmaya ve kişilerin içsel deneyimleri hakkında düşünmeye başlarlar. Karmaşık bilişsel aktiviteler empatik yanıtları da şekillendirir (Rock, Hammond ve Rasmussen, 2002). Araştırmalar çocukların pek çok davranışlarının ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde anne babalarını model alma ve kimlik bulma süreçlerinin etkili olduğunu, bu nedenle de çocukların empati davranışlarının gelişmesinde anne babalarının diğer kişilerle empati kurabilmeleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Barnett et al., 1979). Bununla birlikte uygun bir eğitim programı kullanılarak empati kurmayı öğretmenin mümkün olduğu,

eğitim programının farklı bileşenlerden oluşmasının çocukların farklı özelliklerine göre değişen farklı ihtiyaçlarına da cevap verdiği ifade edilmektedir (Schrandt, Townsend ve Poulson, 2009).

Piaget'nin tanımladığı şekliyle önergenlik süresince görülen bilişsel gelişimin somut işlemler ve soyut düşünce basamağında (başka birinin yerinde olma yaşantısında olduğu gibi) bulunması gerekmektedir. Ergenlikle birlikte başkasının ayakkabılarını giymenin neye benzediğini hayal etme yeteneği ortaya çıkmaktadır. Böylece ergenler meslek seçimi konusunda daha anlamlı planlar yapabilmekte, bir gazeteci olmanın nasıl bir şey olacağını açık bir şekilde hayal edebilmektedirler. Bunun gibi, ergenler kendi davranışlarının diğerleri üzerindeki etkilerinin daha çok farkına varmakta ve davranışları sonucunda başkalarının hissettiği acıyı hissedebilmekte, böylece kırıcı söz ve davranışları için gerçekten üzülebilmektedirler (Davis, 2005).

Empati, tepki düzeyi basamaklarından oluşmaktadır. Empatinin gerçekleşebilmesi için empati kuran kişinin belirli bir düzeyde tepki verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Empatik Tepki düzeyleri, Carkhuff (1969), Gazda ve arkadaşları (1974), Hammond ve arkadaşları (1977) tarafından geliştirilmiştir. Bazıları dört düzey (Gazda ve ark; 1974) bazıları yedi düzey (Hammond ve ark; 1977), bazıları da beş düzey olarak empatik tepki düzeylerini belirlemişlerdir. Hepsinin birleştikleri ortak yan empatik tepkide bulunabilmek için en az üçüncü düzeyde tepki vermenin gerektiğidir (Voltan-Acar, 1994).

1. Onlar basamağı

Düşünce düzeyi

Duygu düzeyi

2. Ben basamağı

Düşünce düzeyi

Duygu düzeyi

3. Sen basamağı

Düşünce düzeyi

Duygu düzeyi

4. Biz basamağı

Düşünce düzeyi

Duygu düzeyi

Dökmen (1988)'in ortaya koyduğu aşamalı empati sınıflamasına göre üç temel empati basamağı vardır. Bu basamakların her birisi de kendi içinde “düşünce” ve “duygu” olmak üzere iki alt basamaktan oluşmaktadır (Dökmen, 2000).

Dökmen (2000)'in Aşamalı Empati Sınıflaması aşağıdaki gibidir:

Sen Basamağı

Senin sorunların karşısında sen ne düşünüyor ve hissediyorsun

Ben Basamağı

Senin sorunların karşısında ben ne düşünüyor ve hissediyorum

Onlar Basamağı

Senin sorunların karşısında onlar (toplum) ne düşünüyor ve hissediyor

2.2. Ergenlik

Ergenlik denildiğinde, çocuklukla yetişkinlik arasında süren, kişiyi evliliğe, bir meslek edinmeye ve çeşitli sosyal rollere hazırlayan bir geçiş dönemi akla gelir. Tipik olarak bu geçiş, modern toplumlarda üreme becerisi oluştuğunda başlar yetişkin roller benimsendiğinde ise sona erer (McCarthy, De Souza ve Jafaar, 2010). Bu dönem için yapılan tanımlar aslında temel olarak ne olunmadığıdır; ne çocuk ne de yetişkin (Patel Stevens et al., 2007). Bu dönem aslında büyük değişimlerin yaşandığı, fiziksel, ruhsal, sosyal, cinsel, bilişsel, duygusal, motivasyonel ve ahlak gibi alanlarda hızlı bir büyümenin gerçekleştiği uzun bir dönemdir (Kovacs, 2008).

Muuss'a göre, psikoloji ve eğitim içerisinde çeşitli disiplinler ergenliği farklı şekillerde tanımlamaktadırlar (Akt: McCarthy, De Soza & Jafaar, 2010). ABD Eğitim Departmanı (2008)'nin raporuna göre, ergenlik dönemi için yaş aralığı çeşitli çalışmalarda

değişkenlik gösterse de, 13-19 yaşları arasına (teen-age) özellikle odaklanılır. Bu raporda 10-14 yaşları arası erken ergenlik olarak adlandırılmaktadır.

2.3. Ergenlik Dönemi Gelişim Görevleri

Ergenlik gelişiminde en önemli görevlerden birisi çocuğun “ben kimim?” sorusuna cevap vermesidir. Bu dönemde beyindeki bilişsel gelişimden ötürü, çocuk şu anki becerileri ile gelecekteki planları arasında bağlantı kurmaya başlayabilir. Bu dönemde başarılı oldukları alanları görüp hangi alana yönelmek istediklerine karar verebilirler. Ergen arkadaşlarından, anne babasından, diğer ergenlerden ve öğretmenlerinden etkilenir. Karar verirken kendi fikirleri ile bu sayılan diğerlerinin fikirlerini birleştirir. Bu dönemin sonunda arzu edilen, ortaya ne istediğini bilen, değer yargıları inançları hedefleri oturmuş bir yetişkinin ortaya çıkmasıdır (Kovacs, 2008). Ergenlik döneminin gelişim görevleri aşağıdaki şekilde tanımlanabilir:

1. Bedensel özelliklerini kabul edip, etkili biçimde kullanır. Beden imajıyla barışık olmak ergenlikteki fiziksel değişiklikleri kabul etmek açısından önemlidir
2. Aile içindeki duygusal bağımsızlığını kazanır. Aileye ayrıntılı bilgi vermek veya önceden izin almak gibi davranışlarda bulunmak istemez.
3. Mesleğine karar verir ve buna hazırlanır. Ne olacağına, hangi alana veya üniversiteye gideceğine karar verir. Bu kararların ön hazırlıklarını gerçekleştirir.
4. Evliliğe ve aile yaşamına hazırlanır. Karşı cinsle olgun ilişkiler geliştirip, ailesi içinde duygusal bağımsızlığını kazanan genç kendi geleceğini kuracağı aileyi düşünmeye başlar.
5. Değerleri oluşur ve ahlak sistemi gelişir. İdeolojilere duyarlıdır. Kendi değer sistemine uygun yönelimlerde bulunur (Aydın, 2003). Vicdan gelişimi bu dönemde birtakım temel değer yargılarının gelişmesi biçimini alır (Bacanlı, 2003).
6. Toplumsal temelde sorumlu bir davranış kazanmak ister. Gençler yetişkinlerin dünyası içerisinde bulunmak ve sorumluluk almak isterler.

7. Erkeksi veya kadınsı toplumsal rolü gerçekleştirir. Cinsiyet rolü olarak toplumun atfettiği değerler doğrultusunda bir sosyal rolü benimser (Aydın, 2003; Bacanlı, 2003).

2.4. Ergenlik Kuramları

2.4.1. G. Stanley Hall'un Kuramı

Hall, ergenliği bir bunalım, yani erinliğin organik olgunlaşmasının yol açtığı ani ve derin bir değişim olarak betimler (Debesse, 1970). Bu nedenle ergenlik, çocuklukla yetişkinlik dönemi arasında çok önemli bir geçiş dönemi olarak görülmüştür. Ergenlik çağındaki gencin yabanilikle uygarlık arasında bir yerde olduğuna inanan Hall, ergenliği bir stres ve fırtınalar dönemi olarak nitelemiştir (Kulaksızoğlu, 2002). Hall'e göre ergenlik, gelecek yaşamın akışını değiştirebilecek çok önemli bir dönem olmakla birlikte toplumsal rollerin belirlendiği, değerlerin yeni akıl yürütme, bilinçli ve daha olgun kişilerarası ilişkilere girme yeteneklerine bağlı olarak geliştiği an olarak ifade edilmiştir (Cloutier, 1982).

2.4.2. Psikoanalitik Kuram

Freud, ergenlik dönemini genital dönem olarak adlandırmıştır. Genital üreme ile ilgili demektir. Başka bir deyişle, çocuk cinselliğinin üreme amacına yönelik bir cinsellik olmadığı, daha çok haz almaya yönelik bir cinsellik olduğu ifade edilmektedir (Bacanlı, 2003). Freud bu dönemde ortaya çıkan önemli değişimin tüm cinsel uyarıların genital bölgelerin başatlığında yeni bir hedefe, yani üremeye yönelmesi olduğunu belirtmektedir (Parman, 1998). Bu dönemin çok hızlı ve çabuk olan fizyolojik değişiklikler yüzünden, sorunların aşırı yoğun olduğu bir devre olduğu belirtilmiştir (Yiğit, 2001; Akt. Gün, 2006).

2.4.3. Öğrenme Kuramı

Ergenin sosyalleşme süreci aslında çocukluk döneminde başlar ve ergenlik döneminde bu süreç, ailesinin dışına taşarak okul çevresi ve dolayısıyla arkadaş grupları ekseninde hızla devam etmektedir (Koç, 2004). McCandless (1970), sosyal öğrenme kuramının

esaslarını ergenlik gelişimine uyarlamaya çalışmıştır. McCandless insan davranışının dürtüler tarafından yönlendirildiğine inanmaktadır; kendisinin ergenlik dönemi tanımlaması aslında Anna Freud veya Stanley Hall'unkinden çok farklı değildir. Cinselliğin önemli bir yeri olduğu konusunda psikoanalitik görüşe katılmakla beraber hayal kırıklığı, saldırganlık, endişe, merak ve bağımlılık gibi öğrenilmiş veya öğrenilmemiş dürtü ve isteklerin bireyi harekete geçirdiğini belirtmektedir (Kulaksızoğlu, 2002).

2.4.4. Sullivan'ın Kuramı

Yanbastı (1990)'ya göre Sullivan, kişiliğin incelenmesinde insanlararası ilişkilere öncelik tanımış ve kişilik kuramlarının birçoğunda bulunan bir boşluğu doldurmuştur. Davranışların oluşumunda organizmanın dışında yer alan olayları önemle vurgulamıştır. Sullivan'a göre kişilik varsayımsal bir kavramdır ve ancak ilişkiler incelenerek anlaşılabilir (Akt. Özgün, 2007). Sullivan (1953), çocukların kişiler arası farklı ihtiyaçlarının yakınlaşmaya neden olduğunu söyler. Güvenlik ihtiyacı (ihtiyaçların giderilmesi) ya da kaygı duyma (ihtiyaçların giderilmemesi) temel öğelerdir. Sullivan'a göre bu durum bebeklikten ergenlik yılları boyunca devam eder. Bu ihtiyaçlar: Fiziksel temas ihtiyacı (bebeklik), yetişkin desteği ihtiyacı (erken çocukluk), arkadaş ve arkadaş kabulü ihtiyacı (orta çocukluk), yakınlık ihtiyacı (ön ergenlik), cinsel temas ve karşı cinsiyetten arkadaş olma ihtiyacı (ergenliğin ilk yılları) ve toplumun bir parçası olma ihtiyacıdır (ergenliğin son yılları). Sullivan (1953), ergenin birçok farklı kimliği aradığını ve ergenin farklı şekillerde yakın ilişkiler kurduğunu söylemektedir (Akt; Steinberg, 2005; Akt; Bayhan ve Işıtan, 2010).

2.4.5. Lewin'in Kuramı

Lewin Gestaltçı düşünceden güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Ancak Lewin Teorisi Gestalt ilkelerine dayanıyor olsa da kişiliği, motivasyonu ve sosyal iletişimi ön plana çıkarması ile klasik Gestalt Teorisi'nden farklılık göstermektedir (Bailey, 1987). Lewin, herhangi bir davranışı çözümü ve açıklama işini, bireyin yaşam alanının, davranış anındaki sözel, görüntüsel ya da sembolik terimlerle betimlenmesi olarak görmektedir. Yaşam alanı kavramının, bireyin yaşamındaki tüm olguları içerdiği kabul

edilir. Ancak Lewin'e göre bu doğru değildir; yaşam alanının sınırlı olduğunu ve yalnızca sözkonusu davranışa ilişkin olguları içerdiğini ileri sürmüştür (Baldwin, 1967).

2.4.6. Antropoloji Kuramı

M. Mead gibi Ruth Benedict (1887-1948) de bireyin davranışlarının yetiştikleri çevreye büyük ölçüde bağlı olduğunu savunmuştur. Benedict'in (1938) belirli ergen davranış ve sorunlarının kültürden kültüre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur (Dacey & Kenny 1994; Adams, 2000; Akt. Dinçel, 2006). Bu yazarlar, erenlik olgunlaşmasındaki temel biyolojik mekanizmaları yadsımaksızın, ergenliği önce toplumsal bir olgu olarak görürler; bu varsayımı batıdaki ergenlik sorunlarının ne aynı biçimde – ya da hiç- ne de aynı anlarda ortaya çıktığı ilkel toplumların gözlemlenmesine dayandırır. Bu ilkel toplumlarda kültür daha homojendir, rollerde yaşa bağlı ani değişimler yoktur ve bireysel farklılıklar modern toplumdakilerden daha az belirgindir. Bu kurama göre ergenliğin stresini, modern toplumlardaki statülerin, rollerin ve sorumlulukların parçalanması yaratmaktadır. Modern toplumlarda yaşam bölmelere ayrılmıştır. İnsanlar, ortak deneyimleri azaltarak ve yaşa dayalı ayrımla kuşakları bölerek insanları kendi aralarında ayıran ve özelleştiren rollere hapsedilmişlerdir (Cloutier, 1982).

2.4.7. Spranger'in Kuramı

Avrupada ergenlik psikolojisinin kurucusu olan Eduard Spranger, ergenlik çağını, bireyin kendisini keşfederek yeni değerler ve yeni hayat görüşü oluşturması şeklinde yorumlamaktadır. Bu evrede: Sosyal etkileşim, identite “özellikle kahraman hayranlığı”, sosyal değerlere başkaldırmanın ve aktif katılımın önem taşıdığı belirtilmektedir (Varış, 1985). Spranger'e göre ergenlikte ortaya çıkabilecek üç çeşit büyüme modeli olabilir. Birinci modeli izleyen gençlerin başı fırtına ve stresle başı derde girer. Bunun yanısıra ergenliği büyük ölçüde zarar görmeden geçiren gençler de vardır. Bu gençler yavaş ve sürekli gelişim modelinin temsilcileridirler. Üçüncü model dinamik model olarak adlandırılır ve diğer iki modelin kesişimi olarak değerlendirilebilir. Bu modele uyan gençler doğrudan kendi gelişimlerine katılırlar (Kulaksızoğlu, 2002).

2.4.8. Erikson'un Kuramı

Erikson, psikososyal gelişim kuramını klinik gözlemlerine dayanarak ortaya atmıştır. Bu kuram, yaşamın tüm dönemlerini kapsadığı için insan gelişiminde bugüne kadar öne sürülmüş olan en kapsamlı açıklamadır (Ericson, 1968; Akt. Atak, 2011). Erikson'a göre ergenlik dönemi kimlik gelişimine denk gelmektedir (Ollhoff, 1996). Yetişkinliğe sağlıklı geçişin en önemli koşulu kimlik kazanmadır. Kimliğin oluşması süreci ise ergenlikten itibaren başlayan önemli psikolojik bir olgudur. (Kuşat, 2003). Erikson için kimlik, önceki evrelerin özdeşleşme evrelerinin şimdiki gizilgücün ve yeteneklerin, geleceğe ilişkin dileklerin bütünleşme olgusudur. Rol karışıklığından ya da kimlik kargaşasından kaçınarak kişisel bir kimlik oluşturma uğraşı, genç kişinin her şeyden önce kişisel bir bilanço yapmasını içerir: Ben kimim? Nereden geliyorum? Nereye gidiyorum? Bu sorular bireysel ve öznel, hiç kimse bunları başkasının yerine yanıtlayamaz (Cloutier, 1982).

2.4.9. Piaget'in Kuramı

Jean Piaget'in bilişsel gelişim teorisi bebeklikten yetişkinliğe kadar olan süreyi kapsamaktadır (Beaty, 2002). Piaget çocuk ve ergenlerde düşüncenin gelişimi sistematik olarak incelemiştir. Ergenlerin bilişsel gelişimine ilişkin bilgilerimiz büyük oranda Piaget'in teorisine dayanır (Dinçel 2006). Çocuklar ortalama onbir yaşlarında somut işlemlerin dışına ve soyut işlemler dönemine doğru hareket ederler. Bu dönemde çocuk yetişkin tipi düşünmeye yönelmektedir (Charles, 2000). Ergenlik dönemi ile birlikte çocuk artık somut işlemler dönemindeki kazanımlarının üstüne yeni kazanımlar elde etmeye başlamakta ve bu ergenin daha üst düzeyde dengelere ulaşmasını mümkün kılmaktadır. Ergenin ve çocuğun düşünce süreçlerindeki en önemli fark, çocuğun düşüncesinin somut gerçeğe daha yakından bağlı olmasıdır (Ahioğlu Lindberg, 2011).

2.5. Ergen-Anne İlişkisi

Bebeklikten itibaren çocukların yaşamlarındaki önemli kişilerle olan deneyimleri ve iletişimleri, onların kendilerini nasıl gördüklerini ve bunun sonucunda değişik durumlardaki kişilerle nasıl etkileşimde bulduklarını etkilemektedir (Ünal, 2007). Ergendeki belirli eğilimlerin oluşumunda, onun çocukluk döneminde kazandığı

duygusal, toplumsal ve zihinsel uyarılmalarla ilgili olarak hazırlık döneminin önemi büyüktür. Bu sebeple, aile ortamı içinde yeterli destek ve deneyim fırsatı elde eden ergenler için bu dönem, daha sakin ve başarılı geçebilmektedir (Yavuzer, 2002).

Ergenlik dönemi, hem çocuklar hem de aileleri için zor bir dönemdir (US Department of Education Report, 2008). Zira ergenlik dönemi, aile ilişkilerinde dönüşüm ve yeniden yapılanma zamanı olarak ifade edilmektedir. Aile üyelerinden herhangi birisinin davranışlarındaki değişiklik, ailedeki diğer kişilerin de davranışlarını etkilemektedir (Haley, 1988). Bu süreçte kızların ergenliğe girmelerinin hem kendileri hem de anneleri için zor bir deneyim olduğu, ergenin küçük bir kız çocuğu iken kendini bulmaya çalışan genç bir yetişkin olmaya başladığı belirtilmektedir (Kraemer, 2006). Benzer şekilde ergenlik döneminin erkekler için de zor geçtiği söylenebilir. Bu dönemde ergenin davranışlarına rehberlik edecek değerleri kazanması ve sosyal yönden sorumluluklarını öğrenmesi konusunda yardıma ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı karşılayan ve ergenin yaşamında etkili olan toplumsal kurum, ailedir (Yavuzer, 2002).

Empatinin, anne tarafından baskın bir şekilde oynanan bir rol, duygusal cevap verme, başkaları hakkında endişelenme ve aileyi bir bütün olarak tutmayı sağladığı ifade edilmektedir (Siegal, 1985: 77-78; Akt. Atilla, 2007). Barnett (1979) da çocukların empati gelişiminde babadan çok annenin çocukla etkileşiminin önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Annenin empatisi ve çocuk yetiştirme tarzı göz önüne alındığında, annenin empatisi ve çocuklarının davranışları ve uyumu arasında önemli bir ilişki bulmak hiç de şaşırtıcı değildir (Feshbach, 1991). Chodorow ve Gilligan, çocuklarda empatinin gelişiminde özellikle kız çocuklarında empatinin, anneleriyle olan duygusal ilişkilerinden ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Anne ile olan kendisine kimlik kazandıran, yakın, özdeşleştiren ilişkinin empatiye yol açtığını bildirmişlerdir (Akt: Siegal, 1985:77; Akt: Ünal, 2007). Golomb, Ludolph, Westen, Block, Maurer ve Wiss (1992), sorunlu bir anne çocuk ilişkisinin, hayat şartlarının ve stresli çevre koşullarının, sınır kişiliğe sahip ergen kızların ve annelerinin empati yeteneği ile annelerin ebeveynlik yeteneğini olumsuz etkilediğini ve kızlarının sınır kişiliğinin oluşumunda önemli bir rol oynamaş olabileceğini ifade etmişlerdir. Eisenberg-Berg ve Mussen (1978) ise, empatik düzeyi yüksek olan erkek ergenlerin annelerinin empatik düzeyi düşük olan erkek ergenlere göre daha şefkatli olduklarını bildirmişlerdir (Akt. Barnett, 1979). Çalışmaların

sonuçlarında da görüldüğü üzere, çocukla etkileşimde bulunan yetişkinlerin, sağlıklı insan ilişkileri kurma becerilerindeki yeterlilikleri önemli görülmektedir (Ünal, 2007). Öte yandan, empatik becerisi düşük olan ergenin arkadaşlarını ve ailesini anlamada güçlüklerle karşılaşmasının çoğu kez kaçınılmaz olduğu ve bunun onun çevresi tarafından dışlanmasına yol açabileceği ifade edilmektedir. (İnanç ve arkadaşları, 2005; Akt. Hasdemir).

2.6. Zihin Engellilik

Zihin engelli ergenler en çok sorun yaşayan özel eğitime muhtaç gruptan biridir. Amerikan Zihinsel Gerilik Birliği (AAMR, 1992) zihinsel engelin, bireyin hâlihazırda fonksiyonlarındaki önemli derecede geriliği ifade ettiğini belirtmektedir. Bu durum zihinsel fonksiyonlarda ortalamadan önemli derecede geride olma ile uyumsal davranış alanlarından en az iki ya da daha fazlasında sürekli olarak sınırlılıkla kendini göstermektedir. AAMR'nin tanımında belirtilen uyumsal davranış alanları; iletişim, özbakım, ev yaşamı, sosyal beceriler, toplumsal yararlılık, kendini yönetme, sağlık ve güvenlik, akademik işlevler, boş zamanları değerlendirme ve iş yaşamı olarak ifade edilmiştir (Ersoy ve Avcı, 2001).

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde zihinsel yetersizliği olan birey: Zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan, bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim döneminde ortaya çıkan ve özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan birey olarak ifade edilmektedir. Cavkaytar ve Diken (2007)'e göre, yapılan tanımlar kişinin bağımsız yaşaması için gerekli olan günlük yaşamdaki davranışlarda veya becerilerdeki sınırlılıkları vurgularken, genellikle belli bir yaşı ve engel durumunun düzeltilemez bir durum olması gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Mathur, Bhargava, Benipal, Luthra, Basu ve Chavan (2007)'a göre zihinsel engelli çocuklar temel bir klinik ve toplumsal problemdir. Bu bireylerin toplam çocuk popülasyonunun % 3'ünü oluşturduğu bildirilmiştir.

Günümüzde zihin engellilerin sınıflandırılmasında psikolojik ve eğitsel sınıflandırmanın yaygın olarak kullanıldığı söylenebilir. Psikolojik sınıflandırmada, 1961 yılında AAMD

(American Association Mental Deficiency) tarafından yapılan zihinsel engellilik sınıflandırılması benimsenmiştir (Eripek, 2005). Eğitsel olarak sınıflandırmada ise zihin engelli çocukların eğitim gereksinimlerinden yola çıkarak sınıflandırma yapılmıştır (Gargiulo, 1985).

2.7. Zihin Engellilerin Sınıflandırılması

2.7.1. Psikolojik Sınıflandırma

1. Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizlik: Bireyin eğitim dönemi içinde, sınırlı seviyede destek eğitim hizmetleri ve özel düzenlemelere ihtiyacı olması durumu,
2. Orta Düzeyde Zihinsel Yetersizlik: Bireyin temel akademik, günlük yaşam ve iş becerilerinin kazanılmasında yoğun özel eğitim ihtiyacı olması durumu ifade etmektedir (<http://orgm.meb.gov.tr>).

2.7.2. Eğitsel Sınıflandırma

1. Eğitilebilir Zihin Engelliler: Zeka bölümleri 50-55 ve 70 arasındadır. AAMD'de hafif zihinsel engelli olarak tanımlanan eğitilebilir zihinsel engelli çocuk, zihinsel gelişimi normalin altında olan ve bu nedenle normal ilköğretim programından yeterli şekilde yararlanamayan çocuktur (Sinclair & Forness 1983; Akt. Özer, 2001).
2. Öğretilebilir Zihin Engelliler: Zeka bölümleri 25-35 ve 50-55 arasındadır. Bu bireyler için öğretilebilir terimin kullanılması akademik beceriler dışındaki becerilerin öğretilbileceğini ifade etmektedir (Gargiulo, 1985).

2.8. Zihinsel Engelli Ergenlerin Özellikleri

Ergenlik için farklı disiplinlerden uzmanlar çeşitli tanımlar yapmışlardır. Psikologlar beden ve beynin olgunlaşması ve büyümeyi tamamlaması üzerine odaklanırlar. Sosyologlar ise ergenleşmeyi, yetişkin roller için sosyalleşme süreci olarak tanımlarlar. Buna karşılık antropologlar, toplum içerisinde, yetişkin roller için gereken durumsal rollerin öğrenilmesi, semboller ve ritüeller üzerinde dururlar. Eğitimciler ise yüksek ve ortaokullarda ve kolejlerdeki öğrencileri ergen olarak değerlendirirler (McCarthy, De

Souza & Jafaar, 2010). Fiziksel gelişimleri normal gelişim gösteren akranlarıyla benzerlik gösterse de zihin engelli ergenlerin zihinsel yetersizliklerinden ötürü diğer gelişim (beynin olgunlaşması, sosyalleşme, durumsal rollerin öğrenilmesi, öğrenme) alanlarında normal gelişim gösteren akranlarından farklılaştıkları söylenebilir.

Bununla birlikte, zihin engelli ergenler bir dizi şaşırtıcı kişilik özellikleri sergilerler. Bu özellikler; kısa süreli dikkat, zayıf hafıza ve sözlü ifadelerde problemler olarak tanımlanmaktadır. Sözlü ifadelerde yaşanan problemler, genellikle kendilerine birer ergen olarak yardımcı olmak isteyen bireylerin kafalarını karıştırmaktadır. Zihin engelli ergenler, bir gülümsemeyi veya bir dokunuşu bir ilgi veya bir onay olarak algılamayabilirler. Durum bu olunca da uygunsuz tepkiler verebilirler. Sonuç olarak da öğretmenlerinden ve akranlarından olumsuz dönüt alırlar. Yapılan çalışmalar, zihin engelli bireylerin sosyal çevrede onay alabilmek için gerekli yeteneklerden yoksun olduklarını göstermiştir. Bu nedenle alanyazına pasif, kolayca korkabilen, sosyal etkileşimlere kapalı bireyler olarak geçmişlerdir (Grinder et al., 1982).

Bu özellikleri nedeniyle zihin engelli ergenlerin, ergenlik dönemini sıkıntı ve zorluklarla geçirdikleri söylenebilir. Schultz ve Adams (1987) çalışmalarında, zihin engelli ergenlerin aile hayatı eğitimi ihtiyaçlarını araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda altı alanda aile hayatı eğitimi ihtiyacı belirlenmiştir. Bu ihtiyaçlar: temel beslenme, erken yaşta hamilelik, cinsellik eğitimi, ergenlerin gelişim ödevleri, evlilik ve ebeveynlik, planlama ve karar verme olarak tespit edilmiştir. Bu ihtiyaçlarının yanısıra zihin engelli ergenlerin içinde yaşadığı toplumun beklentilerini karşılayabilmesi için empati, iletişim ve sosyal becerilerinin de geliştirilmesi gerektiği düşünülebilir.

Yapılan empati çalışmaları incelendiğinde, ergenlerle yapılan çalışmaların normal gelişim gösteren ergenlerle yapıldığı, normal gelişim göstermeyen ergenlerle herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Benzer şekilde, çoğu empati çalışması normal gelişim gösteren küçük çocuklarla yapılmıştır, dolayısı ile normal gelişim göstermeyen çocuklarda empatinin ortaya çıkışı hakkında çok az bilgi mevcuttur (Kasari, Freeman & Bass 2003). Alanyazın incelendiğinde zihin engellilerin empati becerileri konusunda Kasari, Freeman ve Bass (2003) tarafından 30 down sendromlu, 22 belirli etyolojisi olmayan zihin engelli ve 22 normal gelişen çocukta empati ve başkalarının sıkıntılılarına gösterdikleri tepkileri inceledikleri araştırmaya ulaşılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda

down sendromlu çocukların başkalarının sıkıntılarını onlara daha fazla bakarak ve prososyal tepki formunda daha fazla ilgi gösterdikleri görülmüştür. Araştırmada elde edilen sonuçlardan biri de zihin engelli çocukların bu alanda daha çok normal gelişen çocuklarla benzerlik göstermeleridir. Scambler, Hepburn, Rutherford, Wehner ve Rogers (2007) 26 otizmi olan, 24 gelişimsel bozukluğu olan ve 15 normal gelişen çocukla yaptıkları çalışmada çocukların bir yetişkinin sergilediği farklı duygulara gösterdikleri tepkiyi araştırmışlardır. Çocuğun dikkat odağı, yüz ifadesindeki değişiklikler ve ifade değişikliklerindeki gecikme ölçülmüş ve duygu geçişi özet puanları oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda otizmi olan çocukların hafif duygusal değişiklikler gösterdikleri ancak bu tepkilerin kontrol gruplarındakilere oranla çok daha nadir görüldüğü ifade edilmiştir. Araştırmada normal gelişenler ile gelişimsel bozukluğu olanlar arasında anlamlı düzeyde fark bulunamamıştır.

Araştırmaların sonucunda yapılan bazı önerilerde bu bireylerin toplumsal yaşam becerilerinin geliştirilmesi gerektiği tespitinde bulunulmuştur. Ancak zihin engelli ergenler davranış değiştirme konusunda serttirler ve yeni sosyal yetenekler kazanma konusunda da zorluklar yaşamaktadırlar (Grinder et al., 1982). Gardner, Warren ve Gardner (1977) çalışmalarında bu yetenekler ile kontrol odağı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmanın bulguları, standart okul ve kolejlerde zihin engelli öğrencilere göre normal gelişim gösteren öğrencilere kendi davranışlarının sonuçlarının daha iyi gösterildiği, benzer şekilde normal gelişim gösteren öğrencilere diğerlerine göre toplumsal meselelerle uğraşma şansı tanındığı görülmüştür. Yapılan bazı çalışmalarda (MacMillan & Morrison, 1984; Gresham & MacMillan, 1997) da hafif zihin engelli öğrencilerin genellikle engeli olmayan akranlarıncaya az kabul gördüklerini ve hatta reddedildiklerini bunun sonucu olarak zihin engelli öğrenciler ve özellikle ergenlerin okul hayatlarında engeli olmayanlara göre daha çok yalnızlık yaşadıkları bildirilmiştir (Williams & Asher, 1992; Akt. Li, Bridgewater & Liu, 2008).

Zihin engelli ergenlerin soyut düşünme becerilerinin geç ve sınırlı gelişmesinin birçok alanda olduğu gibi empati alanında da bu bireylerin zorluklarla karşılaşmalarına neden olabilir. Piaget'e göre, soyut düşünme yetisi 11 yaş civarında başlar. Soyut işlem döneminde, ergenler tıpkı laboratuvarında çözüm arayan bir bilim adamı gibi sorgulama yaparlar. Somut işlem dönemindeki çocuklar yalnızca gerçekler üzerinde işlem

yapabilirler. Fakat soyut işlem dönemindeki ergenler işlem üzerine işlem yaparlar. Bir diğer deyişle ergenler; içsel düşünme aracılığıyla yeni ve daha genel mantıksal kurallar oluşturabilirler (Berk, 2006; Akt. Bilmez, 2010). İkiz (2006), sağlıklı kişiler arası ilişkiler geliştirebilmeleri için bireylerin, iletişimde buldukları kişilerin kendilerine özgü bakış açılarını anlamak için çaba göstermeleri gerektiğini ifade etmektedir. Ancak gösterdikleri çabaya rağmen zihinsel engelli ergenlerin zihinsel ve soyut düşünmedeki yetersizlikleri, onların başkalarının bakış açısını anlamalarını zorlaştırdığı söylenebilir.

Karşısındaki ile ihtiyaçlarının karşılanması dışında iletişim kurma gereksinimi duymayan otistik ergenlerin de soyut düşünmede, başkalarının bakış açısını anlamada sorunlar yaşadıkları bu nedenle empati kuramadıkları söylenebilir. Aydın (2003) da otistiklerin çevreleriyle ilişkilerinin çoğunlukla ihtiyaçları doğrultusunda olduğunu ifade etmiştir. Scambler, Hepburn, Rutherford, Wehner ve Rogers (2007) da duygusal tepki verebilmenin IQ, dil becerileri ve taklit becerilerinden çok sosyal ilişki içinde olma ve ortak dikkatle ilişkili olduğunu bildirmişlerdir. Başka bir deyişle otistik ergenlerin zihinsel olarak kapasiteleri yüksek olsa da sosyal ilişki içinde olma ve ortak dikkat konusunda yaşadıkları sorunlar nedeniyle empati kuramadıkları söylenebilir.

Yudin (1971) bütün ergenlerin sonuçta soyut işlem düşüncesini geliştirdiklerini, ama bunu özellikle yaşla zekânın etkileşiminin sonucu olarak değişik yaşlarda yaptıklarını ileri sürmektedir. Yudin, çocukları yüksek, orta ve düşük ZB (Zekâ Bölümü) puanlarına göre üç gruba ayırmış ve yüksek ZB'ne sahip deneklerin soyut işlemlere önce ulaştığını bulmuştur. Orta ZB'lü grup bu evreye on iki-on dört yaşlar arasında, düşük ZB'lü grup on dört – on altı yaşlar arasında ulaştığını bulmuştur (Gander & Gandiner, 1995). Sinclair ve Forness (1983) ile Krebs (1995) ise, orta dereceli zihinsel geriliği olan birçok yetişkinin işlem öncesi dönemde bulunduğunu, hafif dereceli zihinsel geriliğe sahip bireylerin de somut işlemler dönemini geçemediklerini ifade etmişlerdir (Akt; Özer, 2001).

2.9. İlgili Araştırmalar

2.9.1. Konu İle İlgili Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar

Hasdemir (2007) araştırmasında; ergenlerin ve anne babalarının empatik becerileri ve aile yapılarını değerlendirmelerini incelemeyi, ergenlerin ve anne babaların empatik becerileri ile aile yapılarını değerlendirmeleri arasında ilişki olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmanın evrenini lise ikinci sınıfta öğrenimini sürdüren 300 ergen ve anne babaları (300 anne, 300 baba) oluşturmuştur. Araştırma sonucunda; ergenlerin anne ve babaların empatik beceri ile aile yapısını değerlendirmeler arasında ilişki bulunmamıştır ($p>.05$). Ergenlerin empatik becerilerinin anne ve babaların empatik becerilerinden daha yüksek olduğu, empatik beceri üzerinde baba eğitim durumunun ve grubun (ergen, anne ve baba) önemli bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur ($p<.05$, $p<.01$). Sosyoekonomik düzeyinin, ergenin cinsiyetinin ve doğum sırasının, anne ve baba öğrenim durumunun, annenin yaşının, anne ve baba kardeş sayısının, baba doğum sırasının Aile Yapısını Değerlendirme Aracı (AYDA) puanları üzerinde etkisi anlamlı bulunmuştur ($p<.05$, $p<.01$). Araştırma sonucunda; ergenlerin anne ve babaların empatik becerileri ve aile yapısını değerlendirmeleri arasındaki korelasyonlar incelendiğinde; empatik beceri ile aile yapısını değerlendirmeler arasında ilişki bulunmamıştır ($p>.05$).

Güldağ (2007)'in yaptığı çalışmada, Düzce Çakırlar İlköğretim okulunda okuyan öğrencilerin ebeveynlerinin empatik düzeylerinin ailelerin sosyoekonomik yapılarına göre ilişkileri incelenmiştir. Araştırma 2005- 2006 öğretim yılında Düzce Çakırlar İlköğretim Okulu'nda öğrenim gören 6-8 sınıf öğrencilerinin arasından seçilen 107 denekle yürütülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre ailelerden annelerin empati düzeyleri %61,7'si yüksek, %27,1'i orta ve %11,2'si düşük düzeyde bulunurken; babaların %45,8'i yüksek, %43,0'ı orta ve %11,2'si düşük düzeyde bulunmuştur.

Çetin (2008)'in yaptığı çalışmada ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin empatik beceri düzeyleri ile cinsiyet, doğum sırası, anne-baba öğrenim düzeyi, ailenin gelir düzeyi, anne-baba tutumları ve özsaygı ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda, kız öğrencilerin empatik beceri düzeylerinin, erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Doğum sırası ile empatik beceri arasında bir farklılık bulunamamıştır.

Araştırmada annenin öğrenim durumuna göre empatik beceri puanı en düşük olan grup, annesi okur-yazar olmayan öğrencilerdir. Empatik becerisi en yüksek olan grup ise annesi yüksek okul ya da üniversite mezunu olan öğrencilerdir. Babanın öğrenim durumu ile empatik beceri puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Gelir düzeyine göre empatik beceri puanı en düşük olan grup, kendilerini en alt gelir düzeyinde algılayan öğrencilerdir; empatik becerisi en yüksek olan öğrenciler ise kendilerini orta gelir düzeyinde algılayan öğrencilerdir. Empatik beceri düzeyi ile anne-baba tutumları arasındaki ilişkiler incelendiğinde anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Empatik beceri ile özsaygı arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Oğuz (2006) araştırmasını çeşitli değişkenlere göre altı yaş grubundaki çocukların algısal, bilişsel, duygusal bakış açısı alma beceri düzeyleri ile anne-babaların empatik beceri düzeyleri arasında ve annelerin empatik beceri düzeyleri ile babaların empatik beceri düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacı ile planlamıştır. Araştırma sonucunda; çocuğun cinsiyetinin, kardeş sayısının, doğum sırasının, anaokuluna devam süresinin, anne-baba yaşının, öğrenim düzeyinin çocuğun bakış açısı alma becerisi üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur. Baba kardeş sayısının baba empatik beceri düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu saptanmıştır ($P < .05$). Anne öğrenim düzeyi annelerin ve babaların empatik beceri puanları üzerinde $.01$ ve $.05$ düzeylerinde anlamlı farklılık yaratmıştır. Korelasyon katsayısı önemlilik testi sonucunda çocukların bakış açısı alma becerileri ile annelerin ve babaların empatik beceri düzeyleri arasında ilişkinin önemli olmadığı bulunmuştur ($P > .05$). Ayrıca annelerin empatik beceri düzeyleri ile babaların empatik beceri düzeyleri arasındaki önemli bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir ($P > .05$).

Atilla (2007) çalışmasında, yönetim organizasyon bilim dalı çerçevesince kişinin taşıdığı ve yaşadığı kültürün eril ya da dişil olmasıyla empatik becerisinin ilişki derecesini ortaya koymayı amaçlamaktadır. 250 üniversite öğrencisiyle yapılan araştırmada, öğrencilerin erillik/dişillik düzeyi ile empatik becerisi arasındaki ilişkiler test edilmiş ve sonuç olarak erillik/dişillik düzeyi ile empatik beceri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Önder ve Gülay (2007), annelerin kabul- red düzeyleri ile çocuklarının empati becerisi arasındaki ilişkiyi incelenmişlerdir. Araştırmanın örneklemini İstanbul ili Gaziosmanpaşa ilçesi Mustafa Gümüş ve Cemal Gürsel İlköğretim Okulları'nın ve Üsküdar ilçesi Ali Fuat Cebesoy İlköğretim Okulu'nun 4., 5. ve 6. sınıflarına devam eden 387 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmanın sonucuna göre, annelerin kabul-red düzeyi ile çocuklarının empati düzeyleri arasında ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Köksal (1997) araştırmasında, müzik eğitimi alan ve almayan ergenlerin empatik becerileri ve uyum düzeyleri arasındaki ilişkinin saptanması ve cinsiyet, sınıf düzeyi, kardeşe sahip olup olmama, doğum sırası, anne öğrenim düzeyi ve baba öğrenim düzeyi gibi değişkenlerin empatik beceriler ve uyum düzeyleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırmaya Ankara Hacettepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı ve Dokuz Eylül Üniversitesi Devlet Konservatuvarına devam eden 103 ergen ile Özel Arı Koleji lise düzeyine devam eden 103 ergen olmak üzere toplam 206 ergen katılmıştır. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Empati Beceri Ölçeği-B Formu, Hacettepe Kişilik Envanteri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; müzik eğitimi alıp almama, cinsiyetin, sınıf düzeyi, kardeş sayısı, doğum sırası, anne-baba eğitim düzeyinin, ergenlerin empatik becerileri üzerinde farklılığa neden olmadığı, ayrıca ergenlerin empatik becerileri ile kişisel sosyal ve genel uyumları arasındaki ilişkinin önemli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Rehber (2007) tarafından yapılan araştırmada, ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarında fark olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmaya Nevşehir İli'ndeki beş ilköğretim okuluna devam eden 755 ikinci kademe öğrencisi katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, empatik eğilim düzeyi düşük olan öğrencilerin saldırganlık davranışları empatik eğilim düzeyi yüksek olanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte empatik eğilim düzeyi yüksek olan öğrencilerin problem çözme davranışlarının, empatik eğilim düzeyi düşük olanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre hem empatik eğilim düzeylerinin hem de problem çözme davranış düzeylerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Hocaoğlu (2009), zihinsel engelli ergenlerin okul içi sosyal yeterlilik düzeyleri ve davranış problemleri ile anne babalarının sosyal beceri düzeylerini karşılaştırdığı

araştırmasının sonucunda, anne-babanın yaşına göre zihinsel engelli ergenlerin sosyal yeterlik düzeyleri ve olumsuz sosyal davranış düzeylerinin farklılaştığını, ayrıca kardeş sayısı değişkenine göre sosyal yeterlik düzeylerinin de farklılaştığını bulmuştur. Araştırmada ergenin yaşı, cinsiyeti, anne-babanın eğitim durumu, algılanan sosyo-ekonomik düzey, doğum sırası ve ailede yaşayan birey sayısı değişkenlerine göre, ergenlerin sosyal yeterlik ve olumsuz sosyal davranış düzeylerinin de farklılaşmadığı bulunmuştur.

2.9.2. Konu İle İlgili Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Kasari, Freeman ve Bass (2003) tarafından yapılan çalışmada 30 down sendromlu, 22 belirli etyolojisi olmayan zihin engelli ve 22 normal gelişen çocukta empati ve başkalarının sıkıntılarına gösterdikleri tepkileri incelemişlerdir. Sonuçlarda down sendromlu çocukların başkalarının sıkıntılarında onlara daha fazla bakarak ve prososyal tepki formunda daha fazla ilgi gösterdikleri görülmüştür. Ancak hipotetik empati durumunda down sendromlu çocukların protagonistle (eylemi ilk başlatan) aynı duyguyu yaşama oranları normal gelişenlere göre daha düşük bulunmuştur. Down sendromlu çocuklar belirli etyolojisi olmayan zihin engelli çocuklardan sadece sıkıntıya tepki alanında farklılık göstermişlerdir. Belirli etyolojisi olmayan zihin engelli çocuklar bu alanda daha çok normal gelişen çocuklarla benzerlik göstermişlerdir.

Scambler, Hepburn, Rutherford, Wehner ve Rogers (2007) 26 otizmi olan, 24 gelişimsel bozukluğu olan ve 15 normal gelişen çocukla yaptıkları çalışmada çocukların bir yetişkinin sergilediği farklı duygulara gösterdikleri tepkiyi araştırmışlardır. Çocuğun dikkat odağı, yüz ifadesindeki değişiklikler ve ifade değişikliklerindeki gecikme ölçülmüş ve duygu geçişi özet puanları oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda otizmi olan çocukların hafif duygusal değişiklikler gösterdikleri ancak bu tepkilerin kontrol gruplarındakilere oranla çok daha nadir görüldüğü ifade edilmiştir. Analizlerde, otizmi olan çocukların acı duyan yetişkine diğer gruplara göre daha az tepki gösterdiği bulunmuştur (diğer gelişimsel bozuklukları olanlar: ortalama fark = .34, $P < .05$, normal gelişenler: ortalama fark = .56, $P < .01$). Duygusal tepki verebilmede otizmi olanlar diğer gruplardan anlamlı düzeyde farklılık göstermişlerdir. Normal gelişenler ile gelişimsel bozukluğu olanlar arasında anlamlı düzeyde fark bulunamamıştır.

Adams ve arkadaşları (1979) çalışmalarında, 7-9. Sınıflarda öğrenim gören 90 ergeni empati gelişimleri ve gözlenen yetenekleri bakımından incelemiştir. Kızların erkeklere göre daha empatik davrandıkları görülmüş ancak empati gelişimi ile paralel olan gelişimsel bir özellik her iki grupta da gözlenmemiştir. Sosyal yeteneklerle empatik yetenekler arasında pozitif bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Ancak özellikle erkeklerde, bilişsel ve fiziksel yeteneklerle ilgili olarak negatif bir çağrışım görülmüştür.

Jolliffe ve Farrington (2011) çalışmalarında düşük empati düzeyi ve fiziksel şiddet arasındaki ilişki, fiziksel şiddet ile ilgili çeşitli bireysel ve sosyal değişkenlerin etkisi kontrol edilerek incelemiştir. Anketler 720 ergene (355 kız, 376 erkek) uygulanmıştır, ankete katılanlar İngiltere’de ortaöğretime devam eden yaşları 13-17 aralığında olan ergenlerdir. Çalışmanın bulguları düşük bilişsel empati ile fiziksel şiddet arasında bir ilişkinin olmadığını göstermiştir.

Gini ve arkadaşları (2007) çalışmalarında, farklı empatik düzeylerin zorbalık ve saldırı davranışları ile olan ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmaya katılan 318 ergene (yaş ortalaması: 13.2) Davis’in Kişilerarası Reaktivite İndeksi empati için, Katılımcı rol ölçekleri [Salmivalli et al., 1996] ise zorbalık ve savunma davranışları için uygulanmıştır. Çalışmanın bulguları, düşük empati kurma düzeyine sahip erkekler diğerlerine göre daha fazla zorbalık yapma eğiliminde olduklarını göstermiştir. Empati ile şiddete maruz kalan okul arkadaşlarına aktif olarak yardım etme arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Krevans ve Gibbs (1996) çalışmalarında Martin Hoffman’ın çocuklardaki empati ve empatiye dayalı suçluluk, “*çocukların olumlu sosyal davranışlarını yönlendirir*” iddiasını araştırmışlardır. Çalışmaya 78 altıncı ve yedinci sınıf öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin anneleri ve öğretmenleri çeşitli ölçekleri doldürmüşlardır. Bulgular büyük oranda iddia ile tutarlılık sağlamıştır. Ebeveynlerin güce dayalı bir disiplin yerine tümevarımsal bir yöntem kullanmalarının çocukların olumlu sosyal davranışlarıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu tip ebeveynlerin çocuklarının daha empatik oldukları ve empatik çocukların da daha olumlu sosyal davranışları olduğu görülmüştür.

Bryant (1982), çocuklar ve ergenlerde kullanılmak üzere empati ölçü aracı geliştirmek amacıyla yaptığı araştırma örneklemine 56 birinci sınıf 115 dördüncü sınıf ve 87 yedinci sınıfa devam eden toplam 258 öğrenci almıştır. Analizler sonucunda, geliştirilen ölçeğin tatmin edici güvenilirlik ve yapı geçerliliği gösterdiği belirlenmiştir. Araştırma sonucunda ayrıca kızların erkeklerden daha empatik ve yedinci sınıfların dördüncü sınıflara göre daha empatik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Barr ve Higgins-D'Alessandro (2007) çalışmalarında, öğrencilerin okul kültürü ile ilgili olumlu algılarının yüksek düzeyli empati ve olumlu sosyal davranışlarla ilişkisini araştırmışlardır. Bulgular empati ile olumlu sosyal davranışların ilişkili olduğunu göstermiştir. Bulgular incelenirken cinsiyet faktörü dikkate alınmış ancak yaş faktörüne göre bir değerlendirme yapılmamıştır. Okul ortamı ile en çok pozitif algısı olanlar, olumlu sosyal davranışlara sahip olanlardan çok, yüksek empati düzeyine sahip olanlar olduğu görülmüştür.

Cornell ve Frick (2007) çalışmalarında, çocukların mizaçları ve ebeveyn stilleri arasındaki ilişkiyi suç ve empati ölçütleri kapsamında incelemişlerdir. Çalışmaya 87 orta sınıf anne ve bu annelerin 3-5 yaş aralığındaki çocukları katılmıştır. Öğretmenleri tarafından, “davranışları engellenmiş” olarak tanımlanan çocukların, diğerlerine göre daha yaramaz oldukları ve daha çok empati gösterdikleri görülmüştür. Ancak, engellenmiş çocukların ise daha uslu olmalarına rağmen daha az empati kurdukları ve değişken bir disiplin sergiledikleri görülmüştür. Bu sonuçlar, çocukların mizaçlarında ebeveynlerinin davranışlarının önemli etkileri olduğunu göstermektedir.

Strayer ve Roberts (2004) çalışmalarında, çocuklardaki duygusal faktörlerin ebeveyn faktörleri (empati, duyguları ifade edebilme, çocukları duygularını ifade etme konusunda teşvik etme, sıcaklık ve yakınlık gösterme ve kontrol vb.) arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmaya her iki ebeveyni de olan 50 aile katılmıştır. Ebeveynler anne-babalıklarını ve duygusal özelliklerini ifade etmişlerdir. Çocuklar 5-13 yaşları arasındadırlar (% 42'si kız), onlar da anne babalarının uygulamalarını anlatmışlardır. Çocukların duygusal faktörlerinde çocukların yaşlarının ve ebeveyn faktörlerinin toplam varyansın % 32'sini açıkladığı ortaya konmuştur. Çocukların öfkeleri ile ilişkili olarak ebeveynlerin ve çocukların empatileri arasında önemli bağlantılar saptanmıştır.

Konu ile ilgili yurtiçinde ve yurtdışında yapılan araştırmalara bakıldığında anne baba ve normal gelişim gösteren ergen ve küçük yaştaki çocuklarının empati düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelendiği görölmektedir. Yurtiçinde zihin engelli ergenlerin ve annelerinin empati düzeylerinin incelendiği herhangi bir araştırmaya rastlanmazken, yurtdışında zihin engelli çocukların empati düzeylerinin incelendiği 2 araştırmaya ulaşılmıştır.

BÖLÜM III: YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmada izlenen yöntem, araştırma modeli evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin çözümlenmesi bölümleri yer almaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, ilköğretim 6., 7. ve 8. sınıfa devam eden normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin empati düzeyleri ile annelerinin empati düzeylerinin karşılaştırılarak incelenmesi üzerine hazırlanan ilişkisel tarama modeli bir araştırmadır. Araştırmada varolan durum değiştirilmeden, olduğu gibi betimlemek istenildiğinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2007).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul il merkezinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile resmi okulların özel eğitim ve kaynaştırma uygulaması yapılan normal sınıflarda eğitime devam eden ergenler oluşturmaktadır. Örneklemi ise, 2010-2011 eğitim öğretim yılında İstanbul İli Üsküdar ve Ümraniye İlçelerine bağlı resmi okulların kaynaştırma uygulaması yapılan normal sınıflarında 6., 7., 8. sınıf düzeyindeki normal gelişim gösteren ergenler ile özel özel eğitim rehabilitasyon merkezleri, resmi okulların özel eğitim ve kaynaştırma uygulaması yapılan normal sınıflarında 6., 7., 8. sınıf düzeyindeki okuma yazma bilen orta ve hafif düzeyde zihin engelli ergenler ve her iki grubun anneleri oluşturmaktadır. Uygulama yapılan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile resmi okulların listesi Ek 3'te yer almaktadır. Katılımcıların gönüllülük esasına göre katıldığı araştırmaya, kaynaştırma uygulaması yapılan normal sınıflarda eğitime devam eden 105 normal gelişim gösteren ergen ile özel eğitim sınıfları ve kaynaştırma uygulaması yapılan normal sınıflarda eğitime devam eden 23 orta düzeyde

ve 97 hafif düzeyde zihin engelli ergen ve bu ergenlerin 225 annesi olmak üzere toplam 450 kişi katılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin annelerine Baron-Cohen ve Wheelwright (2004) tarafından geliştirilen ve Bora ve Baysan (2007) tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılan “Cambridge Davranış Ölçeği” uygulanmıştır. Normal gelişim gösteren ve orta ve hafif düzeyde zihin engelli ergenlere, Bryant (1982) tarafından geliştirilen, Yılmaz Yüksel (2003) tarafından Türkçeye uyarlanan “Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği” uygulanmıştır. Katılımcıların bazı demografik bilgileri hakkında veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “Ergen Bilgi Formu” ve “Anne Bilgi Formu” kullanılmıştır.

3.3.1. Ergen ve Anne Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından, annenin ve ergenin demografik özellikleri hakkında bilgi toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Ergenler “Ergen Bilgi Formu”nu, ergenlerin anneleri ise, “Anne Bilgi Formu”nu doldurmuşlardır. Ergen ve Anne Bilgi Formlarında 4’er seçmeli soru yer almaktadır. Ergen Bilgi Formu’nda; ergenin yaşı, cinsiyeti, kardeş sayısı ve kaçınıcı sınıfa devam ettiği konularında bilgi alınmıştır. Anne Bilgi Formu’nda ise; annenin yaşı, mesleği, eğitim durumu, algılanan gelir düzeyi konularında bilgi alınmıştır. Ergen ve annelere ilişkin bilgi formu örnekleri Ek 4 ve Ek 5’te yer almaktadır.

3.3.2. Cambridge Davranış Ölçeği

Cambridge Davranış Ölçeği (Ek 7) Baron-Cohen ve Wheelwright (2004) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek öncelikle empati becerilerde zorluk yaşadıkları klinik olarak rapor edilmiş 65 erkek ve 25 kız toplam 90 asperger sendromlu yetişkin ile benzer yaş grubundaki 65 erkek ve 25 kız toplam 90 kişilik kontrol grubuna uygulanmıştır. Asperger sendromlu grubun %81’i toplam 80 puan üzerinden 30 ve altı puan alırken, kontrol grubunda bu oranın % 12 olduğu görülmüştür. 197 yetişkin ile yapılan ikinci çalışmada, empatinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterdiği ve kızların erkeklere

oranla yüksek empatiye sahip oldukları bulunmuştur (Baron-Cohen & Weelwright, 2004).

Araştırmada normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin annelerine uygulanan Empati Ölçeğinin (EÖ) Türkçe versiyonunun güvenilirliği ve öngeçerliği Bora ve Baysan (2007) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreni Ege Üniversitesinin Fen, Sağlık ve Sosyal Bilimler Fakülteleri öğrencileridir. Bu öğrenciler arasında bir örnekleme yapılmamış ve ölçeğin maddelerini tümüyle yanıtlayan 475 üniversite öğrencisi (329 kadın - 146 erkek) araştırmaya dahil edilmişlerdir. Kız öğrencilerin ortalama yaşı (22.8 ± 1.5) ile erkek öğrencilerin ortalama yaşı (22.9 ± 3.4) olarak bulunmuştur. EÖ, empatiyi ölçmeye yönelik 40 (1, 4, 6, 8, 10-12, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 25-29, 32, 34-39, 41-44, 46, 48-50, 52, 54, 55, 57-60) ve kişinin testin amacına odaklanmasına engel olmaya yönelik 20 çeldirici maddeden oluşmaktadır. Kişi soruları, iki ucunda “kesinlikle katılıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” yanıtları olan 4 seçenek arasından işaretlemektedir. Puanlandırmada sadece empatiyi ölçen 40 soru dikkate alınmaktadır. En az empatik yanıtta 0 puan, en empatik yanıtta 2, ikinci empatik yanıtta 1 puan verilir. Ölçekten alınabilen toplam puan 0 ile 80 arasında değişmektedir. Maddelerin bir kısmında “kesinlikle katılıyorum” bazılarında ise “kesinlikle katılmıyorum” empatik bir yanıtı işaret etmektedir. Ölçek öncelikle İngilizce’den Türkçeye tercüme edilmiştir. Daha sonra çok iyi İngilizce bilen 4 kişi (psikiyatrist ve psikolog) tarafından tekrar İngilizce’ye çevrilmiştir. Maddelerin anlaşılabilirliğine yönelik geribildirimler ve geri çevirinin sonuçları değerlendirilerek ölçeğe son hali verilmiştir. EÖ çalışmaya gönüllü olan ve bilgilendirilmiş onay veren öğrenciler tarafından yanıtlanmıştır. Ayrıca, 75 öğrencinin (43 kız, 32 erkek) çok yakın bir arkadaşı da EÖ’ni katılımcı adına cevaplamıştır. Ortalama iki hafta sonunda, 76 öğrenci test yeniden test çalışması için EÖ’ni tekrar yanıtlamıştır.

Ölçeğin psikometrik özellikleri ve güvenilirliği Katılımcıların ortalama empati skoru 43.85 ± 10.97 olarak saptanmıştır. EÖ’nin iç tutarlılığı oldukça yüksek bulunmuştur ($\alpha = 0.84$). Split half yöntemi ile elde edilen Guttman split-half katsayısı 0.78 olarak bulunmuştur. Bu yöntemle, Cronbach alfa katsayısı ölçeğin ilk yarısı için 0.75, ikinci yarısı için 0.74 olarak bulunmuştur. Ölçeğin 36 maddesi düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu istatistiksel olarak anlamlı olup, dört maddenin (28, 37, 39 ve 58) toplam

skorla belirgin korelasyon göstermediği/zayıf çalıştığı saptanmıştır ($r < 0.3$). Ancak bu 4 maddenin çıkarılması durumunda, ölçeğin alfa değerinde sadece 0.02 artış saptanmıştır ($\alpha = 0.86$). Maddeler ayrı ayrı çıkarıldığında Cronbach alfa değeri iki soru için (madde 58 ve 39) 0.85 olarak saptanırken, diğer maddelerin çıkarılması alfa değerini değiştirmemiştir. Ölçeğin test-tekrar test korelasyonu $r = 0.76$ olarak bulunmuştur. Bu iki uygulama arasında empati skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur ($t = 0.29$, $p = 0.77$). Test-tekrar test korelasyonu ölçeğin kısa formundaki sorular için ise $r = 0.72$ 'dir (Bora ve Baysan, 2009).

3.3.3. Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği

Bryant (1982)'in Çocuklar ve Ergenler İçin Empati ölçeği Mehrabian ve Epstein (1972)'in Yetişkinler İçin Empati Ölçeği'nden adapte edilmiştir. Bryant (1982), Yetişkinler İçin Empati Ölçeği'nde bulunan 33 maddeden 18 maddeyi çocuklar ve ergenler için adapte etmiştir. Bu 18 maddeyi çocuklar için kullanmak üzere 22 maddeye çıkarılmıştır. Bryant (1982), ilk olarak 18 maddenin herbirinin sözcüklerini değiştirerek çocuklar için uyarlamıştır (Yılmaz Yüksel, 2003).

Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği, 22 maddelik, kendini anlatma (self-report) ve kağıt- kalem ölçeğidir (Yılmaz Yüksel, 2003). Ölçek, Bryant (1982) tarafından 56 birinci sınıf, 115 dördüncü sınıf ve 87 yedinci sınıf düzeyinde çocuğa uygulanmıştır. Uygulamanın sonunda ölçeğin, çocuk ve ergenlerde empatiyi ölçtüğü sonucuna ulaşılmıştır (Bryant, 1982).

Çocuklar için hazırlanan ölçeğin uygulanmasında üç format kullanılmıştır. Birinci sınıflarda kağıt kalem ölçeği yerine kartlar kullanılmıştır. Birinci sınıflar "bana göre" ya da "bana göre değil" kutularının içine kartlarını yerleştirmişlerdir. Daha büyük çocuklar, her maddenin cevabını "evet" ya da "hayır"ı yuvarlak içine alarak vermiş ve yedinci sınıftaki çocuklar cevaplarını Mehrabian ve Epstein (1972)'in ölçeğinde olduğu gibi dokuz dereceli olarak işaretlemiştir. Hem Mehrabian ve Epstein (1972)'in yetişkinler ölçeği hem de Bryant (1982)'in çocuklar için olan ölçeği gruplara ve bireylere uygulanmış ve bütün durumlarda yüksek puanın daha fazla empatiyi yansıtmakta olduğu görülmüştür.

Bryant'ın çocuklar için adapte ettiği ölçeğin iç tutarlılığı birinci sınıflarda, .54, dördüncü sınıflarda .68, yedinci sınıflarda ise .79 olarak bulunmuştur. Bryant'ın ölçeğinde iki hafta arayla yapılan test -tekrar test güvenilirlik katsayıları ise birinci sınıflar için (n=53) $r = .54$, dördüncü sınıflar için (n=108) $r = .81$, yedinci sınıflar için ise (n=80) $r = .83$ olarak bulunmuştur. Güvenilirliğin küçük çocuklar için yeterli olduğu belirtilmiştir.

Geçerlilik çalışması ise birinci sınıfların ölçekten aldıkları puanlarla Feschbach ve Roe (1968)'nin empati ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması ile yapılmıştır ve .05 düzeyinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Geçerlilik ölçümleri aynı zamanda yedinci sınıfların Bryant'ın ölçeğinden aldıkları puanlarla Mehrabian ve Epstein'in ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması ile yapılmıştır ve .001 düzeyinde anlamlı korelasyon bulunmuştur (Bryant, 1982; Yılmaz Yüksel, 2003).

Bu araştırmada, ilköğretim okulu 6., 7. ve 8. sınıflarda eğitime devam eden normal gelişim gösteren ergenler ile orta ve hafif zihin engelli ergenlerin empati düzeyleri Bryant (1982) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Yılmaz Yüksel (2003) tarafından yapılan Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği (Ek 6) ile ölçülmüştür.

Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği (Bryant, 1982) öncelikle Yılmaz Yüksel (2004) ve İngilizceyi kullanma deneyimi olan iki kişi tarafından ayrı ayrı Türkçeye çevrilmiştir. Bu çeviriler esas ölçekle doğruluk ve anlamlılık açısından yeniden karşılaştırılmıştır. Ölçeğin bazı maddelerinde anlama bağlı kalınarak uygun görülen ifade değişiklikleri yapılmıştır. Güvenilirlik çalışmasında: Yurt dışında Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeğinin güvenilirliğini bulmak için testin tekrarı ve Cronbach Alpha yöntemi ile iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. İki hafta ara ile yapılan testin tekrarı yöntemi ile birinci, dördüncü ve yedinci sınıflara uygulama yapılmıştır. Elde edilen güvenilirlik katsayıları birinci sınıflar için $r = .54$, dördüncü sınıflar için $r = .81$, yedinci sınıflar için ise $r = .83$ olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının hesaplanması ile elde edilen güvenilirlik katsayıları birinci sınıflarda .54, dördüncü sınıflarda .68, yedinci sınıflarda ise .79 olarak bulunmuştur (Bryant, 1982; Akt. Yılmaz Yüksel, 2004).

Türkiye'de yapılan geçerlik çalışmasında ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek için faktör analizi uygulanmıştır. Bu araştırmada 22 maddeden oluşan ölçek üzerinde Temel

Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) yapılmış ve tek faktörlü çözüm aranmıştır. Toplam Varyans'ın % 14.791'ini açıklayan birinci faktör yükünün 3'ün üzerinde olduğu bulunmuştur. Maddelerin faktör yüklerinin büyük ölçüde birinci faktörde yoğunlaştığı anlaşılmıştır. Buna göre, .245 ve daha yukarı faktör yüküne sahip maddeler seçilmiştir. İki maddenin ise ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu iki maddeden 10. maddenin faktör yükü .245 sınırının altında olduğundan (.156) ölçekten çıkarılmıştır. 7. madde ise birinci faktörde - .150 faktör yüküne sahip olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Bu biçimiyle ölçek, 20 maddeden oluşmuştur (Yılmaz Yüksel, 2004).

3.4. Uygulama

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları 2010-2011 eğitim öğretim yılında uygulanmıştır. Bunun için gerekli izinler (Ek 1 ve Ek 2) alındıktan sonra, bilgi formları ve ölçme araçlarının uygulanacağı okul/kurum (Ek 3) yönetimleriyle konuşulmuş ve uygulamanın detayları hakkında bilgi verilmiştir. Örnekleme oluşturacak olan orta ve hafif zihin engelli bireylerde bilgi formu ve ölçme araçlarını yardımsız doldurmaları için, okuryazar olma ve okuduğunu anlayabilme düzeyinde olma şartı aranmıştır. Araştırmanın örnekleme uyabilecek öğrencilerin belirlenmesi istenmiş ve okul/kurum yönetiminden ve rehber öğretmenlerden yardım alınmıştır. Örnekleme dâhil olabilecek öğrenciler belirlendikten sonra zihin engelli öğrenciler tek tek çağrılmış ve uygulamaya katılmayı isteyip istemedikleri sorulmuştur.

Uygulamaya katılmak isteyen zihin engelli ergenlere “Ergen Bilgi Formu” ve “Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği” okul ve kurumların rehberlik servisinde uygulanmıştır. Normal gelişim gösteren ergenlere ise ölçme araçları sınıflarında uygulanmıştır. Bilgi formları ve ölçme aracını dolduran ergenlerin annelerine verecekleri ölçme araçlarına bilgi notu eklenmiştir. Bu notta, empati konusunda verecekleri cevapları etkilememek ve herhangi bir yönlendirmeye neden olmamak için araştırmanın konusu hakkında bilgi verilmeden ölçme aracının nasıl doldurulacağı ile ilgili bilgi verilmiştir. Uygulama için İstanbul iline bağlı Üsküdar ve Ümraniye ilçelerinde 11 okul ve özel eğitim ve rehabilitasyon kurumuna gidilmiş ve 1000 anket uygulanmıştır. Ancak, uygulanan ölçme araçları eşlemeli olarak incelendiğinden, ergenlerden gelen (23 orta düzey, 97

hafif düzey ve 105 normal gelişim gösteren) 225 ölçme aracı ve bilgi formu ile bu ergenlerin annelerinden gelen 225 ölçme aracı ve bilgi formu olmak üzere toplam 450'si değerlendirmeye alınmıştır. Uygulamaya katılan ergenlerin ölçme araçları, annelerine gönderilen ölçme aracı araştırmacıya ulaştırılmadıysa ya da ulaştığı halde eksik doldurulmuş ise değerlendirmeye alınmamıştır.

Araştırmaya katılan ergenlerin demografik özellikleri hakkında bilgi toplamak ve empati düzeylerini belirlemek için, normal gelişim gösteren ve orta ve hafif zihin engelli ergenler tarafından "Ergen Bilgi Formu" ve "Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği" cevaplandırılmıştır. Annelerin demografik özellikleri hakkında bilgi toplamak ve empati düzeylerini belirlemek için, normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin anneleri tarafından "Anne Bilgi Formu" ve "Cambridge Davranış Ölçeği" cevaplandırılmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Yapılan uygulama sonucunda elde edilen bilgi formları ve ölçme araçları öncelikle eşlemeli olarak sıralanmıştır. Bunun nedeni ise annelerden gelen empati puanları ile ergenden gelen puanlarını karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bilgi formları ve ölçme araçları sıralandıktan sonra kodlamaya geçilmiş ve her bir forma kod verilmiştir.

Verileri analizi bilgisayar ortamında yapılmıştır. Öncelikle ergenlere uygulanan "Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği"nden elde edilen puanlar hesaplanmıştır. "Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği"nden elde edilen verilerin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Kruskal Wallis-H Testi yapılmıştır. Farkın anlamlı bulunduğu durumlarda ise farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için Mann Whitney-U testi yapılmıştır.

Daha sonra annelere uygulanan "Cambridge Davranış Ölçeği"nden elde edilen puanlar hesaplanmıştır. "Cambridge Davranış Ölçeği"nden elde edilen verilerin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Kruskal Wallis-H Testi yapılmıştır. Farkın anlamlı bulunduğu durumlarda ise farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için Mann Whitney-U testi yapılmıştır.

Annelere uygulanan “Cambridge Davranış Ölçeği”nden elde edilen veriler ile ergenlere uygulanan “Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği”nden elde edilen veriler arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için ise Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizi yapılmıştır. İstatistiki açıdan P değeri .05 ve .001 olarak kabul edilmiştir. Elde edilen değerlerin bu değerlerden küçük olması anlamlı olarak kabul edilmiştir.

BÖLÜM IV: BULGULAR VE YORUM

4.1. Ergenlere Ait Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

Zihin engelli ergenler ile normal gelişim gösteren ergenlerin: Yaş, cinsiyet, kardeş sayısı ve kaçınıcı sınıfa devam ettiği değişkenlerine ilişkin frekans ve yüzde değerleri aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4.1. Ergenin Yaşı Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

		GRUPLAR		Toplam	
		Engelli	Normal		
Ergenin Yaşı	11	N	29	10	39
		%	24,2%	9,5%	17,3%
	12	N	23	50	73
		%	19,2%	47,6%	32,4%
	13	N	23	25	48
		%	19,2%	23,8%	21,3%
	14	N	21	18	39
		%	17,5%	17,1%	17,3%
	15	N	13	2	15
		%	10,8%	1,9%	6,7%
	16	N	11	0	11
		%	9,2%	,0%	4,9%
Toplam	N	120	105	225	
	%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tabloda görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan zihin engellilerin 29'u (%24,2) ve normal gelişim gösterenlerin 10'u (%9,5) 11 yaş, zihin engellilerin 23'ü (%19,2) ve normal gelişim gösterenlerin 50'si (%47,6) 12 yaş, zihin engellilerin 23'ü (%19,2) ve normal gelişim gösterenlerin 25'i (%23,8) 13 yaş, zihin engellilerin 21'i (%17,5) ve normal gelişim gösterenlerin 18'i (%17,1) 14 yaş, zihin engellilerin 13'ü (%10,8) ve normal gelişim gösterenlerin 2'si (%1,9) 15 yaş, normal gelişim gösteren ergenin olmadığı (%0,0) 16 yaş grubunda ise zihin engellilerin 11'i (%9,2) bulunmaktadır.

Tablo 4.2. Ergenin Cinsiyeti Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

			GRUPLAR		Toplam
			Engelli	Normal	
Ergenin Cinsiyeti	Kız	N	45	60	105
		%	37,5%	57,1%	46,7%
	Erkek	N	75	45	120
		%	62,5%	42,9%	53,3%
Toplam	N	120	105	225	
	%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tabloda görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan zihin engelli ergenlerin 45'i (%37,5) ve normal gelişim gösterenlerin 60'ı (%57,1) kız, zihin engelli ergenlerin 75'i (%62,5) ve normal gelişim gösterenlerin 45'i (%42,9) erkektir.

Tablo 4.3. Ergenin Kardeş Sayısı Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

			GRUPLAR		Toplam
			Engelli	Normal	
Ergenin Kardeş Sayısı	Kardeş yok	N	25	14	39
		%	20,8%	13,3%	17,3%
	1 kardeş var	N	37	41	78
		%	30,8%	39,0%	34,7%
	2 ve üstü kardeş var	N	58	50	108
		%	48,3%	47,6%	48,0%
Toplam	N	120	105	225	
	%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tabloda görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan zihin engelli ergenlerin 25'inin (%20,8) ve normal gelişim gösterenlerin 14'ünün (%13,3) kardeşi yok, zihin engelli ergenlerin 37'sinin (%30,8) ve normal gelişim gösterenlerin 41'inin (%39,0) 1 kardeşi, zihin engelli ergenlerin 58'inin (%48,3) ve normal gelişim gösterenlerin 50'sinin (%47,6) 2 ve üstü kardeşi bulunmaktadır.

Tablo 4.4. Ergenin Kaçınıcı Sınıfa Devam Ettiği Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

			GRUPLAR		Toplam
			Engelli	Normal	
Ergenin Kaçınıcı Sınıf Olduğu	6.Sınıf	N	70	61	131
		%	58,3%	58,1%	58,2%
	7.Sınıf	N	27	22	49
		%	22,5%	21,0%	21,8%
	8.Sınıf	N	23	22	45
		%	19,2%	21,0%	20,0%
Toplam	N	120	105	225	
	%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tabloda görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan zihin engelli ergenlerin 70'i (%58,3) ve normal gelişim gösterenlerin 61'i (%58,1) 6. sınıfa, zihin engelli ergenlerin 27'si (%22,5) ve normal gelişim gösterenlerin 22'si (%21,0) 7. sınıfa, zihin engelli ergenlerin 23'ü (%19,2) ve normal gelişim gösterenlerin 22'si (%21,0) 8. sınıfa devam etmektedir.

Tablo 4.5. Ergenin durumu (normal ya da engelli olma) Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

	Frekans	Yüzde(%)
Engelli	120	53,3
Normal	105	46,7
Toplam	225	100,0

Tabloda görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan ergenlerin 120'si (%53,3) zihinsel engelli, 105'i (%46,7) ise normal gelişim gösteren ergenler grubunda yer almaktadır.

4.2. Annelere Ait Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

Annelerin: Yaş, meslek, eğitim durumu, algılanan gelir düzeyi değişkenlerine ilişkin frekans ve yüzde değerleri aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4.6. Annenin Yaşı Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

			GRUPLAR		Toplam
			Engelli	Normal	
Annenin Yaşı	25-30	N	9	6	15
		%	7,5%	5,7%	6,7%
	31-35	N	33	29	62
		%	27,5%	27,6%	27,6%
	36-40	N	34	36	70
		%	28,3%	34,3%	31,1%
	41 ve üzeri	N	44	34	78
		%	36,7%	32,4%	34,7%
Toplam	N	120	105	225	
	%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tabloda görüldüğü üzere, zihin engelli ergenlerin 9'unun (%7,5) ve normal gelişim gösterenlerin 6'sının (%5,7) annesi 25-30 yaş, zihin engelli ergenlerin 33'ünün (%27,5) ve normal gelişim gösterenlerin 29'unun (%27,6) annesi 31-35 yaş, zihin engelli ergenlerin 34'ünün (%28,3) ve normal gelişim gösterenlerin 36'sının (%34,3) annesi 36-40 yaş, zihin engelli ergenlerin 44'ünün (%36,7) ve normal gelişim gösterenlerin 34'ünün (%32,4) annesi 41 ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır.

Tablo 4.7. Annenin Mesleği Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

			GRUPLAR		Toplam
			Engelli	Normal	
Annenin mesleği	Ev hanımı	N	110	87	197
		%	91,7%	82,9%	87,6%
	İşçi	N	1	3	4
		%	,8%	2,9%	1,8%
	Memur	N	3	2	5
		%	2,5%	1,9%	2,2%
	Serbest meslek	N	2	1	3
		%	1,7%	1,0%	1,3%
	Diğer	N	4	12	16
		%	3,3%	11,4%	7,1%
Toplam	N	120	105	225	
	%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tabloda görüldüğü üzere, zihin engelli ergenlerin 110'unun (%91,7) ve normal gelişim gösterenlerin 87'sinin (%82,9) annesi ev hanımı, zihin engelli ergenlerin 1'inin (%0,8) ve normal gelişim gösterenlerin 3'ünün (%2,9) annesi işçi, zihin engelli ergenlerin 3'ünün (%2,5) ve normal gelişim gösterenlerin 2'sinin (%1,9) annesi memur, zihin engelli ergenlerin 2'sinin (%91,7) ve normal gelişim gösterenlerin 1'inin (%1,0) annesi serbest meslek, zihin engelli ergenlerin 4'ünün (%3,3) ve normal gelişim gösterenlerin 12'sinin (%11,4) annesi diğer meslek gruplarında yer almaktadır.

Tablo 4.8. Annenin Eğitim Durumu Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

		GRUPLAR		Toplam	
		Engelli	Normal		
Annenin eğitim durumu	İlkokul	N	59	53	112
		%	49,2%	50,5%	49,8%
	Ortaokul/ İlköğretim	N	35	24	59
		%	29,2%	22,9%	26,2%
	Lise	N	20	19	39
		%	16,7%	18,1%	17,3%
	Lisans	N	0	1	1
		%	,0%	1,0%	,4%
	Diğer (Diploma yok)	N	6	8	14
		%	5,0%	7,6%	6,2%
	Toplam	N	120	105	225
		%	100,0%	100,0%	100,0%

Tabloda görüldüğü üzere, zihin engelli ergenlerin 59'unun (%49,2) ve normal gelişim gösterenlerin 53'ünün (%50,5) annesi ilkokul mezunu, zihin engelli ergenlerin 35'inin (%29,2) ve normal gelişim gösterenlerin 24'ünün (%22,9) annesi ortaokul/ilköğretim mezunu, zihin engelli ergenlerin 20'sinin (%16,7) ve normal gelişim gösterenlerin 19'unun (%18,1) annesi lise mezunu, zihin engelli ergenlerin hiçbirinin (%0,0) ve normal gelişim gösterenlerin 1'inin (%1,0) annesi lisans mezunu, zihin engelli ergenlerin 6'sının (%5,0) ve normal gelişim gösterenlerin 8'inin (%7,6) annesi ise diğer (diploma yok) düzeylerde eğitime sahiptir.

Tablo 4.9. Algılanan Gelir Düzeyi Değişkeni İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

			GRUPLAR		Toplam
			Engelli	Normal	
Algılanan sosyoekonomik düzey	Alt gelir	N	17	15	32
		%	14,2%	14,3%	14,2%
	Orta gelir	N	90	89	179
		%	75,0%	84,8%	79,6%
	Yüksek gelir	N	13	1	14
		%	10,8%	1,0%	6,2%
Toplam		N	120	105	225
		%	100,0%	100,0%	100,0%

Tabloda görüldüğü üzere, zihin engelli ergenlerin 17'sinin (%14,2) ve normal gelişim gösterenlerin 15'inin (%14,3) annesi alt gelir, zihin engelli ergenlerin 90'ı (%75,0) ve normal gelişim gösterenlerin 89'u (%84,8) annesi orta gelir, zihin engelli ergenlerin 13'ü (%10,8) ve normal gelişim gösterenlerin 1'i (%1,0) annesi yüksek gelir grubunda olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 4.10. Araştırmanın Sürekli Değişkenlerine Ait Betimsel Değerler

		N	Ortalama	Std. Sapma
Engelli	Çocuk ve Ergen Empati Puanları	120	11,3	2,98
	Cambridge Dav Ölç Puanları		42,3	14,6
Normal	Çocuk ve Ergen Empati Puanları	105	12,6	3,28
	Cambridge Dav Ölç Puanları		49,6	10,2
Toplam		225		

Tabloda görüldüğü üzere, zihin engelli ergenlerin (N=120) Çocuk ve Ergen Empati Ölçeği'nden 20 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 11,3, standart sapması 2,98; annelerinin Cambridge Davranış Ölçeği'nden 80 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 42,3, standart sapması 14,6 olarak hesaplanmıştır. Normal gelişim gösteren ergenlerin (N=105) Çocuk ve Ergen Empati Ölçeği'nden 20 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 12,6, standart sapması 3,28; annelerinin Cambridge Davranış Ölçeği'nden 80 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 49,6, standart sapması 10,2 olarak hesaplanmıştır.

4.3. Araştırmanın 1. Amacına İlişkin Bulgular

Zihinsel engelli ve normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeği puanlarının: Yaş, cinsiyet, kardeş sayısı, sınıf türü, kaçınıcı sınıfa devam ettiği değişkenlerine göre elde edilen sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4.11. Zihin Engelli Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Sıralamalar						
Ergenin Yaşı	N	Ort. Sıra	x^2	sd	P	
11	29	64,17	4,404	5	,493	
12	23	70,00				
13	23	58,74				
14	21	59,05				
15	13	49,62				
16	11	50,27				
Toplam	120					

Tabloda görüldüğü üzere, engelli ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda yaş gruplarının sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($x^2=4,404$; $p>0,05$).

Tablo 4.12. Zihin Engelli Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Ergenin Cinsiyeti	N	Ortalama	Std. Sapma	$Sh_{\bar{x}}$	t	Sd	P
Kız	45	11,7556	3,09072	,46074	1,230	118	,221
Erkek	75	11,0667	2,89610	,33441			

Tabloda görüldüğü üzere, engelli ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız grup t testi sonucunda cinsiyet gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=-1,230$; $p>0,05$).

Tablo 4.13. Zihin Engelli Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Sıralamalar					
Ergenin Kardeş Sayısı	N	Ort. Sıra	x^2	sd	p
Kardeş yok	25	49,68			
1 kardeş var	37	59,78	3,730	2	,155
2 ve üstü kardeş var	58	65,62			
Toplam	120				

Tabloda görüldüğü üzere, engelli ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların kardeş sayısı değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($x^2=3,730$; $p>0,05$).

Tablo 4.14. Zihin Engelli Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Kaçınıcı Sınıfa Devam Ettiği Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

f , \bar{x} ve ss Değerleri				ANOVA Sonuçları					
Grup	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
6.sınıf	70	11,34	3,05	G.Arası	7,945	2	3,972		
7.sınıf	27	11,66	3,12	G.İçi	1046,4	117	8,943	,444	,642
8.sınıf	23	10,86	2,6	Toplam	1054,3	119			
Toplam	120	11,32	3,0						

Tabloda görüldüğü üzere, engelli ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların kaçınıcı sınıfa devam ettiği değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=0,444$; $p>0,05$).

Tablo 4.15. Normal Gelişim Gösteren Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Gruplar	N	Ortalama	Std. Sapma	sd	p
11 yaş	10	59,75			
12 yaş	50	53,29			
13 yaş	25	63,58	15,116	4	,004
14 yaş	18	30,61			
15 yaş	2	81,25			
Toplam	105				

Tabloda görüldüğü üzere, normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda yaş gruplarının sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\chi^2=6,842$; $p>0,05$). Bu işlemin ardından Kruskal Wallis-H sonrası belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere tamamlayıcı karşılaştırma tekniklerine geçilmiştir. Bu amaçla kullanılan özel bir test tekniği bulunmadığından ikili karşılaştırmalarda tercih edilen Mann Whitney-U uygulanmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4.16. Normal Gelişim Gösteren Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

Gruplar	12 yaş	13 yaş	14 yaş	15 yaş
11 yaş	,472	,653	,021	,485
12 yaş		,163	,005	,235
13 yaş			,001	,410
14 yaş				,035
Yaş grupları	Sıra Ortalamaları			
11 – 14	11 yaş		19,25	
	14 yaş		11,86	
12 – 14	12 yaş		38,52	
	14 yaş		23,33	
13 – 14	13 yaş		27,52	
	14 yaş		14,33	
14 – 15	14 yaş		9,58	
	15 yaş		14,25	

Tabloda görüldüğü gibi, normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeği puanlarının yaş değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan

Mann Whitney U testi sonucunda, söz konusu farklılığın gözleendiği gruplar arasında oluşturulan tabloya göre 14 yaş grubunun empati düzeyi diğer yaş gruplarından daha düşük bulunmuştur. Diğer grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 4.17. Normal Gelişim Gösteren Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Gruplar	N	Ortalama	Std. Sapma	Sh _{\bar{x}}	t Testi		
					t	Sd	p
Kız	60	12,7	3,36	60	,462	103	,645
Erkek	45	12,4	3,19	45			

Tabloda görüldüğü üzere, normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız grup t testi sonucunda cinsiyet gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=-0.462$; $p>0,05$).

Tablo 4.18. Normal Gelişim Gösteren Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	p
Kardeş yok	14	62,50			
1 kardeş var	41	56,20	3,351	2	,187
2 ve üstü kardeş var	50	47,72			
Toplam	105				

Tabloda görüldüğü üzere, normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların kardeş sayısı değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($x^2=3,351$; $p>0,05$).

Tablo 4.19. Normal Gelişim Gösteren Ergenlerin Empati Ölçeği Puanlarının Kaçınıcı Sınıfa Devam Ettiği Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

<i>f</i> , \bar{x} ve <i>ss</i> Değerleri				ANOVA Sonuçları					
Grup	<i>N</i>	\bar{x}	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
6.sınıf	61	12,81	3,09	G.Arası	26,8	2	13,39		
7.sınıf	22	12,86	3,16	G.İçi	1091,0	102	10,69	1,252	,290
8.sınıf	22	11,59	3,82	Toplam	1117,7	104			
Toplam	105	12,57	3,28						

Tabloda görüldüğü üzere, normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların kaçınıcı sınıfa devam ettiği değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=1,252$; $p>0,05$).

4.4. Araştırmanın 2. Amacına İlişkin Bulgular

Annelerin empati ölçeği puanlarının: Yaş, meslek, eğitim durumu ve algılanan gelir düzeyi değişkenlerine göre elde edilen sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4.20. Zihin Engelli Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>P</i>
25-30	9	51,67			
31-35	33	68,88			
36-40	34	58,56	2,925	3	,403
41 ve üzeri	44	57,52			
Toplam	120				

Tabloda görüldüğü üzere, zihin engelli ergene sahip olan annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda yaş gruplarının sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($x^2=2,925$; $p>0,05$).

Tablo 4.21. Zihin Engelli Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Meslek Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Ev hanımı	110	60,62			
İşçi	1	51,50			
Memur	3	46,00			
Serbest meslek	2	73,50	,907	4	,924
Diğer	4	63,88			
Toplam	120				

Tabloda görüldüğü üzere, zihin engelli ergene sahip olan annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların meslek değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($x^2=0,907$; $p<0,05$).

Tablo 4.22. Zihin Engelli Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
İlkokul	59	64,38			
Ortaokul/İlköğretim	35	48,81			
Lise	20	63,00	7,120	3	,068
Diğer (Diploma yok)	6	82,17			
Toplam	120				

Tabloda görüldüğü üzere, zihin engelli ergene sahip olan annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların eğitim durumu değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($x^2=7,120$; $p>0,05$).

Tablo 4.23. Zihin Engelli Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Algılanan Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Alt gelir	17	74,68			
Orta gelir	90	58,88	3,60	2	,165
Üst gelir	13	53,15			
Toplam	120				

Tabloda görüldüğü üzere, zihin engelli ergene sahip olan annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların algılanan gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($x^2=3,60$; $p>0,05$).

Tablo 4.24. Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
25-30	6	54,08			
31-35	29	60,62			
36-40	36	53,86	3,977	3	,264
41 ve üzeri	34	45,40			
Toplam	105				

Tabloda görüldüğü üzere, normal gelişim gösteren ergene sahip olan annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda yaş gruplarının sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($x^2=3,977$; $p>0,05$).

Tablo 4.25. Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Meslek Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Ev hanımı	87	53,20			
İşçi	3	62,33			
Memur	2	54,00	,751	4	,945
Serbest meslek	1	34,00			
Diğer	12	50,63			
Toplam	105				

Tabloda görüldüğü üzere, normal gelişim gösteren ergene sahip olan annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların meslek değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. ($x^2=0,751$; $p>0,05$).

Tablo 4.26. Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
İlkokul	53	54,46			
Ortaokul/İlköğretim	24	46,21			
Lise	19	68,34	12,183	4	,016
Lisans	1	58,00			
Diğer (Diploma yok)	8	26,63			
Toplam	105				

Tabloda görüldüğü üzere, normal gelişim gösteren ergene sahip olan annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların eğitim durumu değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ($x^2=12,183$; $p<0,05$). Bu işlemin ardından Kruskal Wallis-H sonrası belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere tamamlayıcı karşılaştırma tekniklerine geçilmiştir. Bu amaçla kullanılan özel bir test tekniği bulunmadığından ikili karşılaştırmalarda tercih edilen Mann Whitney-U uygulanmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4.27. Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

Gruplar	Ortaokul/İlköğretim	Lise	Lisans	Diğer (Diploma yok)
İlkokul	,255	,080	1,0	,017
Ortaokul/İlköğretim		,015	,640	,051
Lise			,700	,004
Lisans				,444

Tablo 4.28. Tablo 4.26.'daki Anlamlılık Düzeyine Göre Oluşturulan Sıra Ortalamaları Tablosu

Eğitim durumu grupları		Sıra Ortalamaları
Ortaokul/İlköğretim	Ortaokul/İlköğretim	17,88
Lise	Lise	27,21
Lise	Lise	16,74
Diğer (Diploma yok)	Diğer (Diploma yok)	7,50

Normal gelişim gösteren ergene sahip olan annelerin empati ölçeği puanlarının eğitim durumu değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan Mann Whitney U testi sonucunda söz konusu farklılığı ortaya koyan sıra ortalamaları tablosuna bakıldığında, lise mezunu annelerin empati düzeylerinin ortaokul/ilköğretim ve diğer eğitim durumuna kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p > 0,05$).

Tablo 4.29. Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Alt gelir	15	35,97			
Orta gelir	89	56,35	7,777	2	,020
Üst gelir	1	10,00			
Toplam	105				

Tabloda görüldüğü üzere, annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($x^2=7,777$; $p<0,05$).

Tablo 4.30. Normal Gelişim Gösteren Ergen Sahibi olan Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

Gruplar	Orta gelir grubu	Üst gelir grubu
Alt gelir grubu	,016	,375
Orta gelir grubu		,156

Tabloda görüldüğü gibi, annelerin empati ölçeği puanlarının meslek değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan Mann Whitney U testi sonucunda söz konusu farklılığın alt gelir ile orta gelir grubu arasında meydana geldiği saptanmıştır. Orta gelir grubunun empati düzeyi (sıra ort.:56,35) alt gelir grubuna (sıra ort.:35,97) oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$).

4.5. Araştırmanın 3. Amacına Ait Bulgular

Normal gelişim gösteren ergenler ile zihin engelli ergenlerin empati düzeyleri arasındaki farklılığa ilişkin sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4.31. Empati Ölçeği Puanlarının Ergenin Durumu (Normal Gelişim Gösteren, Zihin Engelli) Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Gruplar	N	\bar{x}	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
					t	Sd	p
Engelli	120	11,32	2,976	,229	-2,989	223	,003
Normal	105	12,57	3,278	,266			

Tabloda görüldüğü üzere, empati ölçeği puanlarının ergenin durumu değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur ($t=-2,989$; $p<,01$). Söz konusu farklılık normal grubun lehine gerçekleşmiştir. Normal gelişim gösteren grubun empati düzeyi engelli grubun empati düzeyinden anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur.

4.6. Araştırmanın 4. Amacına İlişkin Bulgular

Normal gelişim gösteren ergenlerin anneleri ile zihin engelli ergenlerin annelerinin empati düzeyi arasındaki farklılığa ilişkin sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4.32. Annelerin Empati Ölçeği Puanlarının Zihin Engelli Ergene Sahip Olup Olmama Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Gruplar	N	\bar{x}	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
					t	Sd	p
Engelli	120	42,29	14,599	1,11	-4,276	223	,000
Normal	105	49,57	10,201	1,01			

Tabloda görüldüğü üzere, annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların engelli ergen sahibi olup olmama değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=-4,276$;

$p < 0,001$). Söz konusu farklılık, engelli ergen sahibi olmayan annelerin lehine gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle, engelli ergene sahip olmayan annelerin engelli ergene sahip olan annelerden anlamlı derecede yüksek empati düzeyine sahip olduğu saptanmıştır.

4.7. Araştırmanın 5. Amacına İlişkin Bulgular

Normal gelişim gösteren ergenlerin empati düzeyi ile annelerinin empati düzeyi arasındaki farklılığa ilişkin sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4.33. Normal Gelişim Gösteren Ergene Sahip Anneler ile Normal Gelişim Gösteren Ergenin Empati Puanları İlişkisi İçin Yapılan Pearson Analizi Sonuçları

Değişkenler	N	r	p
Çocuk Empati (Normal Gelişim Gösteren) Anne Empati	105	,163	,096

Tabloda görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan normal gelişim gösteren ergenler ve annelerinin empati puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Pearson analizi sonucunda puanlar arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır ($r = -,163$; $p > ,05$).

4.8. Araştırmanın 6. Amacına İlişkin Bulgular

Zihin engelli ergenlerin empati düzeyi ile annelerinin empati düzeyi arasındaki farklılığa ilişkin sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4.34. Zihin Engelli Ergene Sahip Anneler ile Zihin Engelli Ergenlerin Empati Puanları İlişkisi İçin Yapılan Pearson Analizi Sonuçları

Değişkenler	N	r	p
Çocuk Empati (Engelli) Anne Empati	120	,084	,364

Tabloda görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan engelli ergenler ve annelerinin empati puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Pearson analizi sonucunda puanlar arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır ($r = ,084$; $p > ,05$).

BÖLÜM V: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada, kaynaştırma uygulaması yapılan sınıflara devam eden normal gelişim gösteren ergenler ve özel eğitim veya kaynaştırma uygulaması yapılan sınıflara devam eden orta ve hafif düzeyde zihin engelli ergenlerin empati düzeyi ile annelerinin empati düzeyinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada annelerin, normal gelişim gösteren ergenlerin ve zihin engelli ergenlerin bazı demografik özelliklerinin empati becerilerini nasıl etkilediği de incelenmiştir. Araştırmaya kaynaştırma uygulaması yapılan 6., 7., 8. sınıf düzeyindeki normal sınıflarda devam eden 105 normal gelişim gösteren ergen ile özel özel eğitim merkezleri, resmi okulların özel eğitim veya kaynaştırma uygulaması yapılan normal sınıflarda 6., 7., 8. sınıf düzeyinde okuma yazma bilen 23 orta ve 97 hafif düzeyde zihin engelli ergen ve her iki grubun anneleri (225 kişi) olmak üzere toplam 450 kişi katılmıştır.

Araştırma sonucunda; Normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile yaş değişkeni arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. Normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeği puanları ile cinsiyet, kardeş sayısı ve kaçınıcı sınıfa devam ettiği değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Zihin engelli ergenlerin empati ölçeği puanları ile yaş, cinsiyet, kardeş sayısı ve kaçınıcı sınıfa devam ettiği değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

Normal gelişim gösteren ergenlerin annelerinin, empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile yaş ve meslek değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Normal gelişim gösteren ergenlerin annelerinin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile eğitim durumu ve algılanan gelir düzeyi değişkenleri arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Zihin engelli ergenlerin annelerinin, empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile yaş, meslek, eğitim durumu ve algılanan gelir düzeyi değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

Ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile ergenlerin durumu (normal/engelli) ve annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile zihin engelli ergene sahip olup olmama değişkenleri arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur.

Normal gelişim gösteren ergene sahip anneler ile normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile zihin engelli ergene sahip anneler ile zihin engelli ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Araştırma sonucunda, normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile yaş değişkeni arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda, 14 yaşındaki ergenlerin empati düzeyi diğer yaş gruplarındaki ergenlerden daha düşük bulunmuştur. Diğer yaş grupları arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Karniol, Gabay, Ochion ve Harari (1998), Gillett (2006), Garaigordobil (2009), Sayın (2010) araştırmaların sonucunda yaş ile empati arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını bildirmişlerdir. Bazı araştırmalarda (Ellis, 1982; Mc Devit, Lenon & Kapriva, 1991) ergenlerin çocuklara göre daha yüksek derecede empatik duygu ve anlayışa sahip olup tepkide bulduklarını ve daha genç olanlara nispeten daha sosyal ve daha empatik davrandıkları ortaya çıkmıştır (Erişim, 2007; Akt. Erkmen, 2007). Nelson (1985;Akt. Çetin, 2010) ve Kalliopuska (1987) da, yaş ile empati arasındaki ilişkinin olumlu olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yayırdırgan (2008) ise araştırmasında, 16 yaş ve 17 yaş değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre; 17 yaşında olan öğrencilerin, 16 yaşında olan öğrencilerden daha yüksek düzeyde empati gelişim düzeyine sahip olduklarının söylenebileceğini ifade edilmiştir. Bu sonuç, ergenliğin birinci döneminin çok zor geçtiği görüşünü desteklemektedir. Yayırdırgan (2008)'a göre, ergenlik döneminin karmaşık doğası, hızlı ve sürekli hormonal faaliyetleri, bireyde yarattığı kendine dönme ihtiyacı, empatik becerinin gelişimini destekleyici çalışmalar için olumsuz etki yaratmaktadır. Yavuzer (2002)'e göre karşıtlık, dengesizlik olgularıyla nitelendirilen bu dönemden sonra gelen 16-21 yaşları arasındaki dönem ise, olumluluk dönemi olarak kabul edilmektedir. Yapılan araştırmalarla benzer çıkan sonucun, 16 yaşa kadar olan ergenlerin benzer empatik düzeye sahip olmalarından kaynakladığı söylenebilir. Örneklem grubunda yer alan ergenlerin 11-16 yaş grubunda olması, bu yaş döneminde benzer özellikleri

gösterdiklerini düşündürebilir. Araştırmanın sonucunda, 14 yaşındaki ergenlerin daha küçük ve daha büyük yaştaki ergenlere göre daha düşük empati düzeyine sahip olması alanyazınla uyuşmayan bir bulgudur. Zihin engelli ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile yaş değişkeni arasında ise anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

Normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Atilla (2007), Genç ve Kalafat (2008) ve Yaydırgan (2008) da araştırmalarının sonucunda, cinsiyet değişkeni ile empati arasında herhangi bir farklılık olmadığını bildirmişlerdir. Marton, Wiener, Rogers, Moore, Tannock (2009)'un dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan ve olmayan 8-12 yaş çocuklarda empatiyi inceledikleri araştırmalarında, kendini değerlendirmede, kızların, kendilerini daha empatik olarak değerlendirdiklerini bildirmişlerdir. Eisenberg-Berg ve Lenon (1980) ise sözsüz empati boyutunda erkek çocukların kızlardan daha yüksek puan aldıklarını bulmuşlardır (Çimer 1998; Akt. Erkmen, 2007). Ancak yapılan empati çalışmalarına bakıldığında çoğu çalışmada kızların erkeklerden daha yüksek puanlar aldıkları görülmektedir. Baron-Cohen ve Wheelwright (2004), Cornell ve Frick (2007), Hibbard ve Buhrmester (2010), Heller, Robinson, Henry ve Plunkett (2006), Henry, Sager ve Plunkett (1996), Rehber (2007), Çetin (2008), Mehrabian, Young ve Sato (1988) çalışmalarında kızlar lehine anlamlı bir fark bulunduğunu ifade etmişlerdir. Borden, Karr, Caldwell-Colbert (1988), Mills ve Grusec (1989)'a göre, kızların her yaş düzeyinde özellikle etkili empati kurmada erkeklere oranlara daha yüksek seviyede olduğunu ifade edilmiştir (Erisim, 2007; Akt. Erkmen, 2007). Araştırma sonucunda, normal gelişim gösteren ergenlerde cinsiyet değişkenine göre empati düzeyinin farklılaşmaması alanyazınla uyuşmayan bir bulgudur. Benzer şekilde zihin engelli ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile cinsiyet değişkeni arasında da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile kardeş sayısı değişkeni arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Araştırmadan elden edilen bu sonuç, Hasdemir (2007) ve Çiftçi (2010)'nin araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Benzer şekilde zihin engelli ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile kardeş sayısı değişkeni arasında da anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

Normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile kaçınıcı sınıfa devam ettiği değişkeni arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Elde edilen bu sonuç, Çetin (2010) ve Rehber (2007)'in araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Rehber (2007) bu sonuçları sınıflar arasında anlamlı bir farklılığın çıkmaması 6, 7 ve 8. sınıflarda okuyan öğrencilerin benzer biçimde ergenliğin ilk yıllarını yaşıyor olmaları empatik eğilim açısından belirgin bir farklılığın yaşanmamasına neden olabilir şeklinde yorumlanabileceğini ifade etmiştir. Buna karşılık, Bryant (1982), 7. sınıfta okuyan çocukların empati düzeyinin 4. sınıfta okuyanlara oranla daha yüksek olduğunu saptamıştır. Benzer şekilde zihin engelli ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile kaçınıcı sınıfa devam ettiği değişkeni arasında da anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

Araştırma sonucunda, normal gelişim gösteren ergenlerin annelerinin, empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Ancak Günindi (2008) araştırmasında 26-30 yaş grubundaki annelerin empatik beceri ölçeği puanları ile 31-35 yaş grubunda olan annelerin annelerin empatik beceri ölçeği puanları arasında farklılık bulunduğu, 26-30 yaş grubundaki annelerin empatik beceri ölçeği puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özcan (2002) ise, anne yaşı ile empati beceri ve eğilim arasında bir ilişki bulunmadığını bildirmiştir. Benzer şekilde zihin engelli ergenlerin annelerinin, empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Araştırmadan elde edilen bu sonuçlara göre, empati düzeyinin yetişkinlik sürecinde değişkenlik göstermediği düşünülebilir.

Araştırma sonucunda, normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin annelerinin, empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile meslek değişkeni arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır.

Normal gelişim gösteren ergenlerin annelerinin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile eğitim durumu değişkeni arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Araştırmada, lise mezunu olan annelerin, empati düzeyinin ortaokul/ilköğretim ve diğer eğitim düzeylerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Loewen, Lyle ve Nachshen (2007) eğitim durumu ile empati arasında olumlu bir ilişki olduğu, Genç ve Kalafat (2008), Dorak ve Vurgun (2006), Ural (2010) ve Çetin (2008) anne eğitim durumu

artıkça çocuklarının empatik düzeyinin de arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmaların sonuçlarına bakıldığında anne eğitim durumu yükseldikçe çocuklarının empati düzeyinin yükseldiği sonucu çıkarılabilir. Özcan (2002) yüksekokul mezunu annelerin empati puanlarının, ilköğretim düzeyinde eğitim alan annelere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Hasdemir (2007) ve Günindi (2008) ise çalışmasında, empati ile eğitim durumu değişkeni arasında bir ilişki olmadığını bildirmiştir. Araştırmadan elde edilen ve bazı araştırma sonuçlarıyla benzerlik gösteren sonuca göre, empatik eğilimin, normal gelişim gösteren ergenlerin annelerin eğitim durumları ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu durumda, annelerin eğitim durumu arttıkça empati düzeyinin de artacağı söylenebilir. Ancak araştırma sonucunda zihin engelli ergenlerin annelerinin, empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile eğitim durumu değişkeni arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır.

Normal gelişim gösteren ergenlerin annelerinin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile algılanan gelir düzeyi değişkeni arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Araştırmada, orta gelir grubunun empati düzeyinin, alt gelir grubuna oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Ceyhan (1993) annelerin empati eğilim düzeyi ile aile gelirini yeterli bulma arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Loewen, Lyle ve Nachshen (2007) yaptıkları araştırmada, gelir düzeyi attıkça empatinin de arttığı, Sayın (2010), Çetin (2008) ve Gillett (2006) sosyoekonomik düzey ile ergen empatisi arasında pozitif yönde ilişki bulunduğu, alt sosyoekonomik düzeyde bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Gillet (2006) bu sonucun, orta ve üst düzey sosyo ekonomik gruplarda, ebeveynlik davranışlarının çoğalmasının empatiyi de yükselttiği şeklinde yorumlanabileceğini belirtmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuca göre, ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelir düzeyine sahip annelerin ve ergenlerin, alt gelir grubundaki annelere ve ergenlere oranla, aile bireyleri ve çevreleri ile daha çok sosyal ilişki içinde olduğu ve empati düzeylerinin geliştiği söylenebilir. Ancak araştırma sonucunda zihin engelli ergenlerin annelerinin, empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile algılanan gelir düzeyi değişkeni arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır.

Ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile ergenlerin durumu (normal, engelli) değişkeni arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. Sözkonusu farklılık normal gelişim gösteren grubun lehine gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle, normal gelişim

gösteren grubun empati düzeyi, zihin engelli grubun empati düzeyinden anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Kasari, Freeman ve Bass (2003) tarafından 30 down sendromlu, 22 belirli etyolojisi olmayan zihin engelli ve 22 normal gelişen çocukla yapılan araştırmanın sonucunda down sendromlu çocuklar, belirli etyolojisi olmayan zihin engelli çocuklardan sadece sıkıntıya tepki alanında farklılık göstermiş olsa da belirli etyolojisi olmayan zihin engelli çocukların bu alanda daha çok normal gelişen çocuklarla benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Scambler, Hepburn, Rutherford, Wehner ve Rogers (2007)'in 26 otizmi olan, 24 gelişimsel bozukluğu olan ve 15 normal gelişen çocukla yaptıkları ve çocukların bir yetişkinin sergilediği farklı duygulara gösterdikleri tepkiyi inceledikleri araştırmanın sonucunda, normal gelişim gösteren grupta yer alanlar ile zihin engelli grubundakilerin empati düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, Greenspan (1979) zihin engelli bireylerin sosyal bilişlerinin engelli olmayan yaşlıtlarına göre daha az geliştiği, bu nedenle başkasının bakış açısını alma, başkalarının yerine kendini koyarak düşünebilme gibi becerileri geç ve güç kazandıkları, sosyal olayların sonuçlarını önceden kestirebilmede yetersizlikleri olduğu, karar verme ve problem çözebilme becerilerinde güçlükler yaşadıklarını belirtmiştir (Akt. Sargent, 1991; Çiftçi ve Sucuoğlu, 2004). Araştırmanın sonucunda normal gelişim gösteren grubun empati düzeyinin zihin engelli gruba göre anlamlı şekilde farklılaşması alanyazına uymayan bir bulgudur. Elde edilen sonuç, normal gelişim gösteren ergenlerin, zihin engelli ergenlerden daha çok sosyal ilişki içinde olmalarından kaynaklanıyor olabilir.

Annelerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar ile zihin engelli ergene sahip olup olmama değişkeni arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. Sözkonusu farklılık zihin engelli ergene sahip olmayan annelerin lehine gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle zihin engelli ergene sahip olmayan annelerin zihin engelli ergene sahip olan annelerden anlamlı derecede yüksek empati düzeyine sahip olduğu saptanmıştır. Barber, Bolitho ve Bertrand (2001), olumlu ebeveynliğin; ebeveynlerin çocuklarına yaptıkları bir şey olmadığını, aile uyumu ve ebeveyn empatisi ile kendini gösteren bir ebeveyn-çocuk ilişki özelliği olduğu sonucuna varmışlardır. Elde edilen bu sonuç, ailesinde zihin engelli ergen olmayan annelerin aile uyumunun, ailesinde zihin engelli ergen olan annelerden daha doyurucu nitelikte olduğu ve empatiyi geliştirdiği şeklinde yorumlanabilir.

Araştırma sonucunda, normal gelişim gösteren ergene sahip anneler ile normal gelişim gösteren ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır. Hasdemir (2007) ise, ergenlerin empatik becerilerinin annelerin empatik becerilerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Eisenberg, Fabes, Carlo ve Miller (1991) de, üçüncü ve altıncı sınıf öğrencilerini inceledikleri çalışmalarında, annelerde sempatinin, kızlarda düşük kişisel stres ile beraber görüldüğü sonucuna ulaşmışlardır. Benzer araştırmalardan elde edilen sonuçlar, araştırma sonuçları ile örtüşmemektedir. Normal gelişim gösteren ergenlerin ve annelerinin empati puanları arasında bir ilişkinin olmaması alanyazınla uyuşmayan bir bulgudur. Araştırmanın sonucunda zihin engelli ergene sahip anneler ile zihin engelli ergenlerin empati ölçeğinden almış oldukları puanlar arasındaki farklılık da anlamlı bulunmamıştır.

5.2. Öneriler

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

Araştırma sonuçlarından yola çıkarak ileride yapılacak uygulamalar için uygulamacılara şu önerilerde bulunulabilir.

1. Empatinin günlük yaşam içindeki sosyal ilişkilerde ihtiyaç duyulan bir kavram olduğu söylenebilir. Zihin engelli ergenlere iletişim ve sosyal becerilerin öğretiminde empatiye yer verilmesi, bu bireylerin olumlu sosyal davranışlar geliştirmelerine katkı sağlayabilir.
2. Normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin empati eğitim programlarını birlikte almaları sağlanabilir. Böylece farklı bilişsel düzeyde olan ergenlerin birbirlerinin duygu ve düşüncelerini daha iyi anlamalarına ortam hazırlanabilir.
3. Normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin annelerinin empati eğitim programlarına birlikte katılmaları sağlanabilir. Böylece farklı bilişsel düzeyde ergene sahip annelerin birbirlerinin duygu ve düşüncelerini daha iyi anlamalarına ortam hazırlanabilir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Araştırma sonuçlarından yola çıkarak ileride yapılacak araştırmalar için araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir.

1. Farklı engel gruplarında yer alan ergenlerin empati düzeyleri araştırılabilir.
2. Normal gelişim gösteren ve zihin engelli ergenlerin empati düzeyleri ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişki araştırılabilir.
3. Zihin engelli grubundaki ergenlerin, empati düzeyleri ile saldırgan davranışları, suçta yönelme eğilimleri ve model aldıkları kişiler (anne, baba, ağabey, abla, ünlüler vs.) arasındaki ilişki incelenebilir.
4. Zihin engelli bireylerin empati, sosyal uyum, iletişim gibi alanlarda düzeylerini ölçmeyi amaçlayan ölçü araçları geliştirilebilir.
5. Ortaöğretim düzeyinde hafif ve orta düzeyde zihin engelli ergen ve normal gelişim gösteren ergenlerin empati düzeyi ile annelerinin empati düzeyi incelenebilir.
6. Normal gelişim gösteren ve hafif zihin engelli ergenlerin iletişim becerileri ile empati düzeyleri arasındaki ilişki incelenebilir.
7. Zihin engelli ergenlerin engel düzeyinin annelerinin empati düzeyine etkisi araştırılabilir.
8. Normal ve zihin engelli ergenin empati düzeyi ile babalarının empati düzeyi arasındaki ilişki incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Adams, G. R., Schvaneveldt, J. D., & Jenson, G. O. (1979). Sex, Age and Perceived Competency as Correlates of Empathic Ability in Adolescence. *Adolescence*, 14(56), 811-818.
- Ahioğlu Lindberg, E. N. (2011). Piaget ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19 (1), 1-10.
- Amerikan Psikiyatri Birliği DSM-IV. (1994). *Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*. (4. Basım). (E. Köroğlu, Çev). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Atak, H. (2011). Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 3(1), 163-213.
- Atilla, G. (2007). “Erillik/Dışillik Boyutunun Empatik Beceri ile İlişkisi”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, A. (2003). *Otizimde İlk Adım*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Aydın, B. (2003). *Gelişimin Doğası*. Yeşilyaprak, B. (Ed.) *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. (5. Basım). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Bacanlı, H. (2003). *Gelişim ve Öğrenme*. (7. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Bailey, B. (1987). *Developmental Theories and Instructional Strategies: A Summary paper*. SIDRU Research Report No.5 11-23.
- Barber, J.G., Bolitho, F. & Bertrand, L. (2001). Parent-Child Synchrony and Adolescent Adjustment. *Child and Adolescent Social Work Journal*. 18(1), 51-64.
- Barnett, M. A., King, L. M., Howard, J. A. & Dino, A. G. (1979). Empathy in Young Children: Relationship to Parents’ Empathy, Affection, and Emphasis on the Feelings of Others. *Research Report*. ED 176 898.
- Baron-Cohen, S. & Wheelwright. S. (2004). The Empathy Quotient: An Investigation of Adults with Asperger Syndrome or High Functioning Autism, and Normal Sex Differences. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 34(2),163-175.
- Barr, J.J. & Higgins-D’Alessandro, A. (2007). Adolescent Empathy and Prosocial Behavior in The Multidimensional Context of School Culture. *Journal of Genetic Psychology*, 168(3), 231-250.
- Bayhan, P. & Iştan, S. (2010). Ergenlik Döneminde İlişkiler: Akran ve Romantik İlişkilere Genel Bakış. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5 (20), 33-44.

- Beaty, L. A. (2002). *Developmental Counseling: The Young Adult Period. Critical Issues in Young Adult Development*. U.S. Department of Education Office of Educational Research and Improvement.
- Bilmez, B. (2010). “Bingöl il merkezinde yaşayan 11–16 yaş arasındaki ergenlerin soyut işlem düşünce düzeylerinin incelenmesi”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Boldwin, L. A. (1967). *Theories of Child Development*. (U. Öner & A. E. Gümüş, Çev.). New York: John Wiley and Sons Corporation.
- Bora, E. & Baysan, L. (2009). Empati Ölçeği-Türkçe Formunun Üniversite Öğrencilerinde Psikometrik Özellikleri. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 19(1), 39-47.
- Bryant, B. K. (1982). An Index of Empathy for Children and Adolescents. *Child Development*, 53(2), 413-425.
- Calder, J. (2010). Nurturing Empathy. Child Care Health Connections. *A Health and Safety Newsletter for California Child Care Professionals*, 23(3), 1-8.
- Cavkaytar, A. & Diken, İ. H. (2007). *Özel Eğitime Giriş*. (3. Basım). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Ceyhan, A. A., (1993). Ana-Babaların Empatik Eğilim Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. II. *Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bilimsel Çalışmaları Kitabı* içinde (s.104–110). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Charles, M.C. (2000). *Öğretmenler İçin Piaget İlkeleri*. (G. Ülgen, Çev.). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Chung, R.C. & Bemak, F. (2002). The Relationship of Culture and Empathy in Cross-Cultural Counseling. *Journal of Counseling and Development*. 80(2), 154-160.
- Cloutier, R. (1982). *Ergenlik psikolojisinde Kuramlar*. (B. Onur, Çev.). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Web Site: dergiler.ankara.edu.tr adresinden 12.06.2011 tarihinde edinilmiştir.
- Cornell, A.H. & Frick, P.J. (2007). The Moderating Effects of Parenting Styles in the Association between Behavioral Inhibition and Parent-Reported Guilt and Empathy in Preschool Children. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 36(3), 305-318.
- Çetin, C.N. (2008). “İlköğretim Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Empatik Beceri Düzeylerinin Ana Baba Tutumları ve Özsaygı ile İlişkisi”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çetin, Ü.F. (2010). “Ortaöğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi (Isparta Örneği)”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çiftçi, İ. & Sucuoğlu, B. (2004). *Bilişsel Süreç Yaklaşımıyla Sosyal Beceri Öğretimi*. Kök Yayıncılık: Ankara.
- Çiftçi, S. (2010). “*Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişki*”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Davis, C. M. (2005). Empati Nedir, Empati Öğretilebilir mi? (Ö. Sezer & S. Damar, Çev.). *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (9).
- Davis, C.M. (1990). What is Empathy, and Can Empathy Be Taught?. *Physical Therapy*, 70(11), 707-711.
- Debesse, M (1970). *Les Courants de la Psychologie de L'adolescent (Ergenlik psikolojisinde Kuramlar)*. (B. Onur, Çev). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Web Site: dergiler.ankara.edu.tr adresinden 12.12.2011 tarihinde edinilmiştir.
- Dinçel, E. (2006). “*Ergenlik Dönemi Gelişim Ödevleri ve Psikolojik Problemler*”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dorak, F. & Vurgun, N. (2006). Takım Sporları Açısından Empati ve Takım Birlikteliği İlişkisi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(2), 73-77.
- Dökmen, Ü. (2000). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. (14. Basım). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (2005). *Küçük Şeyler*. (14. Basım). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Eisenberg, N., Fabes, M. S., Carlo, G. & Miller, P. A. (1991). The Relations of Parental Characteristics and Practices to Children's Vicarious Emotional Responding. *Child Development*, 62 (6), 1393–1408.
- Eripek, S. (2005). *Zeka Geriliği*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Erkmen, G. (2007). “*Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda Öğrenim Gören Öğrencilerin Empatik Eğilimlerinin Sporda Tercih Ettikleri Lider Davranışları ile Karşılaştırılması*”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Ersoy, Ö. & Avcı, N. (2001). *Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri 'Özel Eğitim'*. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Feshbach, N. D. (1991). Studies on Parental Empathy: Implications for Head Start. *Paper presented at the national working conference on new directions in Child and family research*, Washington, (340473).
- Gander, M.J. & Gandiner H. W (1995). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (2. Baskı). (Yay. Haz.: B. Onur). Ankara: İmge Kitabevi.

- Garaigordobil, M. (2009). A Comparative Analysis of Empathy in Childhood and Adolescence: Gender Differences and Associated Socio-emotional Variables. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 9(2), 217-235.
- Gardner D.C., Warren S. A. & Gardner P. L. (1977). Locus of control and law knowledge: a comparison of normal, retarded and learning disabled adolescents. *Adolescence*. 12(45), 103-109.
- Gargiulo, R. (1985). *Working with Parents of Exceptional Children: A Guide for Professionals*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Garton, A.F. & Gringart, E. (2005). The development of a scale to measure empathy in 8- and 9-year old children. *Australian Journal of Education and Developmental Psychology* 5, 17-25.
- Genç, S. Z. & Kalafat, T. (2008). Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları İle Empatik Becerilerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 211-222.
- Gillett, K. S. (2006). "Parental And Religious Influences On Adolescent Empathy And Antisocial Behavior Among Latino And Euro-American Youth: An Investigation Of Mediating And Moderating Effects". A Dissertation In Marriage And Family Therapy. Submitted to the Graduate Faculty of Texas Tech University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor Of Philosophy.
- Gini, G., Albiero, P., Benelli, B. & Altoè, G. (2007). Does Empathy Predict Adolescents' Bullying and Defending Behavior? *Aggressive Behavior*, 33(5), 467-476.
- Grinder, R.E., Hartwell, L. K. & Kashner, J. B. (1982). *A Study of Relative Influence of Factors Underlying the Participation and Expectations of Minority Handicapped Adolescents in School Activities*. Final Report. Arizona State University. The document was developed by the Center for Adolescent Research, Evaluation and Service.
- Golomb, A., Ludolph, P., Westen, D., Block, M. J., Maurer, P. & Wiss F. C. (1992) Maternal Empathy, Family Chaos And The Etiology of Borderline Personality Disorder. *JAPA*, 42(2), 525-548.
- Gültaş, S. (2007). "Düzce Çakırlar İlköğretim Okulunda Okuyan Öğrencilerin Ebeveynlerinin Empatik Beceri Düzeylerinin Ailelerin Sosyoekonomik Yapılarına Göre İncelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Güleryüz, Ş. O. (2009). "Kaynaştırma Eğitimine Devam Eden Engelli Öğrencilerin Akranları İle İlişkilerinde Karşılaştıkları Sorunların Değerlendirilmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gün, E. (2006). “*Spor Yapanlarda ve Spor Yapmayan Ergenlerde Benlik Saygısı*”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Günindi, N. (2008). “*Okulöncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Uyum Becerileri İle Anne-Babalarının Empatik Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Haley, J. (1988). *İletişim Psikolojik Sorunlar ve Psikoterapi*. (A. Uzunöz, Çev.) Ankara: Çark Kitabevi Yayınları.
- Hasdemir, A. D. (2007). “*Ergenlerin Ve Anne Babalarının Empatik Becerileri İle Aile Yapılarını Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma*”. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hatfield, E., Rapson, R. L. & Le, Y.L. (2009). Emotional contagion and empathy. Decety, J. (Eds), *Social Neuroscience of Empathy*. Cambridge, MA, USA: MIT Press, 19-30.
- Heller, S.R., Robinson, L.C., Henry, C.S. & Plunkett, S.W., (2006). Gender Differences in Adolescent Perceptions of Parent-Adolescent Openness in Communication and Adolescent Empathy. *Marriage & Family Review*, 40(4), 103-122.
- Henry, C. S., Sager, D. W. & Plunkett S. W. (1996). Adolescents' Perceptions of Family System Characteristics, Parent-Adolescent Dyadic Behaviors, Adolescent Qualities, and Adolescent Empathy. *Family Relations*. 45(3), 283-292.
- Hibbard, D.R. & Buhrmester, D. (2010). Competitiveness, Gender, and Adjustment Among Adolescents. *Springer Science+Business Media LLC. Sex Roles*, 63, 412-424.
- Hocaoğlu, A. Y. (2009). “*Zihin Engelli Ergenlerin Okul İçi Sosyal Yeterlilik Düzeyleri ve Davranış Problemleri ile Anne-Babalarının Sosyal Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi*”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Iannotti, R.J. (1979). The elements of empathy. *Paper presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development*. (San Fransisco, California, March 15-18).
- İkiz, F.E. (2006). “*Danışma Becerileri Eğitiminin Danışmanların Empatik Eğilim, Empatik Beceri ve Tükenmişlik Düzeyleri Üzerindeki Etkisi*”. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Johansson, E. (2008). Empathy or intersubjectivity? Understanding the origins of morality in young children’. *Studies in Philosophy and Education*, 27, 33-47.

- Jolliffe, D. & Farrington, D. P. (2011). Is Low Empathy Related to Bullying After Controlling for Individual and Social Background Variables? *Journal of Adolescence*, 34(1), 59-71.
- Kalisch, B. J. (1973). What is Empathy? *The American Journal of Nursing*, 73(9), 1548-1552.
- Kalliopuska, M. (1987). The Relation of Empathy and Self-Esteem with Active Sporting. *Paper presented at the Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioral Development*. (9th. , Tokyo, Japan, July 12-16).
- Kalliopuska, M. (1992). Holistic Empathy Education among Preschool and School Children. *Paper presented at the International Scientific Conference on Comenius' Heritage and the Education of Man*. (Prague, March 1992) (ED 348167).
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (17. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Karniol, R., Gabay, R., Ochion, Y. & Harari, Y. (1998). Is Gender or Gender-Role Orientation a Better Predictor of Empathy in Adolescence? *Sex Roles*, 39(1/2), 45-59.
- Kasari, C., Freeman, S.F.N. & Bass, W. (2003). Empathy and response to distress in children with Down syndrome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44(3), 424-431.
- Klis, M. & Kossewska, J. (1996). Empathy in the Structure of Personality of Special Educators. *Reports-Research* (ED 405323).
- Koç, M. (2004). Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 231-256.
- Kovacs, P.R. (2008). Effects of the College Admission Process on Adolescent Development. *Journal of College Admission*, 15-18.
- Köksal, A. (1997). "Müzik Eğitimi Alan ve Almayan Ergenlerin Empatik Becerilerinin ve Uyum Düzeylerinin İncelenmesi." Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kraemer, A. A. (2006). The Tricky Transition: Communication in the Mother and Adolescent-Daughter Relationship. UW-Whitewater Wisconsin N.C.U.R. <http://www.ncur20.ws> web adresinden 12.01.2012 tarihinde edinilmiştir.
- Krevans, J. & Gibbs, J.C. (1996). Parents' Use of Inductive Discipline: Relations to Children's Empathy and Prosocial Behavior. *Child Development*, 67(6), 3263-3277.
- Kulaksızoğlu, A. (2002). *Ergenlik Psikolojisi*. (5. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.

- Kuşat, A. (2003). Bir Değerler Sistemi Olarak “Kimlik” Duygusu ve Atatürk. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 45-61.
- Li, H., Bridgewater, M. & Liu, Q. (2008). Fear of Failure and Criticism Among Students Having Mild Mental Retardation: How Much Do We Know? *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 4(2), 120-129.
- Loewen, P. J., Lyle, G. & Nachshen, J. S. (2007). An Eight-Item Form of The Empathy Quotient (EQ) and An Application to Charitable Giving. www.crcee.umontreal.ca web adresinden 16.01.2012 tarihinde edinilmiştir.
- Marton, I., Wiener, J., Rogers, M., Moore, C. & Tannock, R. (2009). Empathy and Social Perspective Taking in Children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *J Abnorm Child Psychology*, 37(1), 107-118.
- Mathur, M., Bhargava, R., Benipal, R., Luthra, N., Basu, S. & Kaur, J. (2007). Dietary Habits and Nutritional Status in Mentally Retarded Children and Adolescents: A study from North Western India. *Journal of Indian Association for Child and Adolescent Mental Health*, 3(2), 18-20.
- McCarthy, S.N., De Souza, L.K. & Jafaar, J. (2010). Rites of passage: A comparison of US, Malaysian and Brazilian adolescents *US-China Education Review*, 7(11), 88-98.
- Mehrabian, A., Young, A. L. & Sato, S. (1988). Emotional empathy and associated individual differences. *Current Psychology*, 7(3), 221-240.
- Nickerson, R.S., Butler, S.F & Carlin, M. (2009). *Empathy and Knowledge Projection*. Decety, J. (Eds), *The Social Neuroscience of Empathy*. Cambridge, MA, USA: MIT Press.
- Oğuz, V. (2006). “Altı Yaş Grubundaki Çocukların Bakış Açısı Alma Becerileri İle Anne Babalarının Empatik Becerilerinin İncelenmesi”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ollhoff, J. (1996). *Human Development Theories: A Comparison of Classic Human Development Theorists and The Implication for A Model of Developmental Social Interaction*. U.S. Department of Education Office of Educational Research and Improvement.
- Önder, A. & Gülay, H. (2007). “Annelerin Kabul Red Düzeyi İle Çocuklarının Empati Becerisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 23-30.
- Özcan, C.T. (2002). “Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Anne-Babalarının Empati Düzeyi İle Aile İşlevlerinin İncelenmesi”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Genelkurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Özer, D. S. (2001). *Engelliler İçin Beden Eğitimi ve Spor*. İstanbul: Nobel Yayınları.

- Özgün, M.S. (2007). “Okul Psikolojik Danışmanlarının Kişilik Özellikleri İle Mesleki Yetkinlik Beklentileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parman, T. (1998). Ergenlik ve Psikanaliz. *Klinik Psikiyatri*, 1(2), 73-82.
- Patel Stevens, L., Hunter, L. T., Pendergast, D., Carrington, V., Bahr, N. Kapitzke, C. & Mitchell, J. (2007). ReConceptualizing the Possible Narratives of Adoloescence. *The Australian Educational Researcher*, 34(1), 107-127.
- Rehber, E. (2007). “İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Göre Çatışma Çözme Davranışlarının İncelenmesi”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Richards, J. C. (2010). Mentoring Preservice Teachers in a Community of Practice Summer Literacy Camp: Master’s Students’ Challenges, Achievements, and Professional Development. *The Qualitative Report*, 15 (2), 318-339.
- Rock, E. A., Hammond, M. & Rasmussen, S. (2002). School based program to teach children empathy and bully prevention. *Paper presented at the Annual Conference of the American Psychological Association* (110th, Chicago, IL, August 22-25, 2005).
- Roe, K.V. (1975). A Cross-Cultural Study of Empathy in Young Children. *Paper presented at the Annual Conference of the Western Psychological Association*, (Los Angeles, California, April 8-11, 1976).
- Sayın, K. B. (2010). “İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerinin Empati Becerileri ile Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Scambler, D.J., Hepburn, S., Rutherford, M.D., Wehner, E. A. & Rogers, S. J. (2007). Emotional Responsivity in Children with Autism, Children with Other Developmental Disabilities and Children with Typical Development. *Journal of Autism and Developmental Disorder.*, 37, 553–563.
- Schrandt, J. A., Townsend, D.B. & Poulson, C.L. (2009). Teaching Empathy Skills to Children with Autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 42(1), 17-32.
- Schultz, J. B. & Adams, D. U. (1987). Family Life Education Needs of Mentally Disabled Adolescents. (EJ356498). *Adolescence*, 22(85), 221-30.
- Strayer, J. & Christophe, C. (1978). Empathy and Egocentrism in Preschoolers. *Paper presented at the meetings of the Canadian Psychological Association*. (Ottawa,Ontaric, Canada, June, 1978).
- Strayer, J. & Roberts, W. (2004). Children’s Anger, Emotional Expressiveness, and Empathy: Relations with Parents’Empathy, Emotional Expressiveness, and Parenting Practices. *Social Development*, 13(2), 229-254.

- Ural, S. N. (2010). *İlköğretim Öğrencilerinin Demokratik Tutum ve Empati Eğilim Düzeylerine Sosyal Beceriler Dersinin Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- US Department of Education (2008). Helping Your Children through Early Adolescence. *Reports-Descriptive*.
- Ünal, F. (2007). Çocuklarda Empatinin Gelişimi: Empatinin Gelişiminde Anne-Baba Tutumlarının Etkisi. *Milli Eğitim*. 176, 134-148.
- Van Baaren, R. B., Decety, J., Dijksterhuis, A., Van Der Leij, A. & Van Leeuwen M. L. (2009). *Being Imitated: Consequences of Nonconsciously Showing Empathy*. Decety, J. (Eds), *The Social Neuroscience of Empathy*. Cambridge, MA, USA: MIT Press.
- Variş, F. (1985) Ergenlik Çağına İlişkin Araştırmaların Eğitimsel Önemi. 19-21 Nisan tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi Pediatri günleri tebliğ.
- Voltan-Acar, N. (1994). *Terapötik İletişim-Kişilerarası İlişkiler* (2. Basım). Ankara: Ertem Matbaacılık.
- Welker, R. L. (2005). The Fundamental Importance of Simple Operational Definitions of Introspection an Empathy. *The Psychoanalytic Quarterly, Inc.* 64(3), 767-799.
- Yavuzer, H. (2002). *Çocuk Eğitimi el Kitabı*. (15. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yaydırğan, İ. (2008). “Grup Rehberliği Yoluyla Empatik Beceri Geliştirmede Edebi Eserlerin Kullanımı”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz Yüksel (2003). “Empati Eğitim Programının İlköğretim Öğrencilerinin Empatik Becerilerine Etkisi”. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz Yüksel, A. (2004). “Empati Eğitim Programının İlköğretim Öğrencilerinin Empatik Becerilerine Etkisi”. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 341-354.
- Zihinsel Engellilerin Psikolojik Sınıflandırması:*
<http://orgm.meb.gov.tr/Mevzuat/ozelegitimhizyonetmeligi.htm>. web adresinden 12.06. 2011 tarihinde edinilmiştir.

EKLER

Ek 1: İl Milli Eğitim Dilekçesi

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.34.00.18.580/22827
Konu : Anket.
Kudrettin AÇAR.

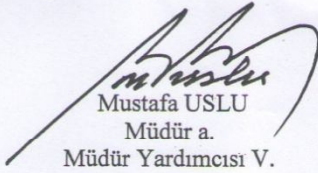
22.12.2011

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İlgi : a) 12/01/2011 tarih ve 174 sayılı yazınız.
b) Valilik Makamının 18/02/2011 tarih ve 21792 sayılı Oluru.
c) Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nın Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik izin ve Uygulama Yönergesi.

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı öğrencisi Kudrettin AÇAR'ın, ilimizde ekte isimleri belirtilen okullarda uygulanmak üzere "Ergenlerin Empati Becerileri İle Ebeveynlerinin Empati Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu anket çalışmasını yapma isteği ilgi (b) Valilik Oluru ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi, gereğinin ilgi (b) Valilik Oluru doğrultusunda, gerekli duyurunun anketçi tarafından yapılmasını, işlem bittikten sonra 2 (iki) hafta içinde sonuçtan Müdürlüğümüz Kültür Bölümüne rapor halinde bilgi verilmesini arz ederim.

Mustafa USLU
Müdür a.
Müdür Yardımcısı V.

EKLER:
1- İlgi (b) Valilik Oluru.
2- Anket soruları.

İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü (Kültür Bölümü)
Büyük Postahane Sk. No: 70 Sirkeci - Fatih / İSTANBUL
Tel (Santral): (0 212) 5192853 – 54 – 55 / 339, 340, 341
Direkt: (0212) 4550677
E-Posta : kultur34@meb.gov.tr
Elektronik Ağ: <http://istanbul.meb.gov.tr>

EĞİTİMDE REFORM
Daha aydınlık
gelecek!

EĞİTİME
%100
DESTEK

Ek 2: Valilik İzin Belgesi

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.34.00.18.580/ 21792
Konu : Anket.
Kudrettin AÇAR.

18.12.2011

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi** : a) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'nün 12/01/2011 tarih ve 174 sayılı yazısı.
b) Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik İzin ve Uygulama Yönergesi.
c) Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nın 11/04/2007 tarih ve 1950 sayılı emri.
d) Millî Eğitim Müdürlüğü Anket Komisyonu'nun 15/02/2011 tarihli tutanağı.

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı öğrencisi Kudrettin AÇAR'ın, ilimizde ekte isimleri belirtilen okullarda uygulanmak üzere "Ergenlerin Empati Becerileri İle Ebeveynlerinin Empati Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu anket çalışmasını yapma istekleri hakkındaki ilgi (a) yazı ve ekleri Müdürlüğümüzce incelenmiştir.

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı öğrencisi Kudrettin AÇAR'ın, ilimizde ekte isimleri belirtilen okullarda uygulanmak üzere "Ergenlerin Empati Becerileri İle Ebeveynlerinin Empati Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu anket çalışmasını yapması, bilimsel amaç dışında kullanılmaması koşuluyla, okul idarelerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda, ilgi (c) Bakanlık Emri esasları dahilinde uygulanması, sonuçtan Müdürlüğümüze rapor halinde (CD formatında) bilgi verilmesi kaydıyla Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Dr. Muammer YILDIZ
Millî Eğitim Müdürü

EKLER:

1- İlgi yazı örneği ve ekleri.

OLUR
17/02/2011
Harun KAYA
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek 3: Uygulama Yapılan Resmi Okullar ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Listesi

Resmi Okullar

- Üsküdar Çamlıca İlköğretim Okulu
- Üsküdar Gazi Mustafa Altıntaş İlköğretim Okulu
- Üsküdar İbrahim Hakkı Konyalı İlköğretim Okulu
- Üsküdar Kısıklı İlköğretim Okulu
- Üsküdar Küplüce İlköğretim Okulu
- Üsküdar Yavuztürk İlköğretim Okulu
- Üsküdar 4.Murat İlköğretim Okulu

Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri

- Ümraniye Özel Kartanesi Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi
- Üsküdar Özel Binbir Hayat Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi
- Üsküdar Özel Ferah Gülen Gözler Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi
- Üsküdar Özel Filizer Ufuk Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi

Ek 4: Ergen Bilgi Formu**Yaş**

11 () 12 () 13 () 14 () 15 () 16 ()

Cinsiyet

Kız () Erkek ()

Kaç kardeşiniz?

Kardeş yok () 1 () 2 ve üzeri ()

Kaçıncı sınıfta okuyorsunuz?

6 () 7 () 8 ()

Ek 5: Anne Bilgi Formu**Yaşınız**

25-30 ()

31-35 ()

36-40 ()

41 ve üzeri ()

Mesleğiniz

Ev Hanımı ()

İşçi ()

Memur ()

Serbest meslek ()

Diğer ().....

Eğitim Durumunuz

İlkokul ()

Ortaokul ()

Lise ()

Lisans ()

Diğer (açıklayınız):.....

Gelir Düzeyiniz

Düşük ()

Orta ()

Yüksek ()

Ek 6: Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği

Sevgili öğrenciler;

Aşağıdaki maddeleri okuyunuz. Doğru olduğunu düşündüğünüz maddelerin karşısındaki "D" kutucuğunun altına, yanlış olduğunu düşündüğünüz maddelerin karşısındaki "Y" kutucuğunun altına "X" işareti koyunuz.

	D	Y
1) Oynamak için arkadaş bulamayan bir kız çocuğu gördüğümde üzülürüm.		
2) Toplum içinde sevinçlerini birbirine sarılarak gösteren insanları anlayamam.		
3) Bir erkek çocuğunun sevindiği zaman ağlamasını anlayamam.		
4) Bir arkadaşımın doğum günü partisinde kendisine gelen hediye paketlerini açmasını izlemek hoşuma gider.		
5) Bir erkek çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır.		
6) Bir kız çocuğunun oyun oynarken düşüp bir yerini yaraladığını gördüğümde çok üzülürüm.		
7) Televizyon izlerken bazen ağlarım.		
8) Bir kız çocuğunun sevindiği zaman ağlamasını anlayamam		
9) Bir hayvana zarar verildiğini gördüğüm zaman çok üzülürüm.		
10) Oynamak için arkadaş bulamayan bir erkek çocuk gördüğümde üzülürüm.		
11) Bazı şarkıları dinlerken gözlerim dolar.		
12) Oyun oynarken dizini yaralayan bir erkek çocuk gördüğümde içimden ağlamak gelir.		
13) Büyükler bazen üzülecek bir şey yokken bile ağlarlar.		
14) Kedi ve köpeklere insan gibi davranmanın saçma olduğunu düşünürüm.		
15) Bir arkadaşımın sürekli öğretmenden yardım istemesi beni kızdırır.		
16) Arkadaşı olmayan çocuklar muhtemelen hiçbir zaman arkadaşları olsun istemezler.		
17) Bir kız çocuğunu ağlarken gördüğümde benim de gözlerim sulanır.		
18) Bazı insanların acıklı bir film seyrederken ya da acıklı bir roman okurken ağlamaları bana çok komik gelir.		
19) Arkadaşlarımın yiyecek bir şeyleri yokken ben onların yanında kurabiyelerimi rahatlıkla yiyebilirim.		
20) Sınıfta yaramazlık yapan bir arkadaşımın cezalandırılmasına üzülmem.		

Ek 7: Cambridge Davranış Ölçeği

Baron-Cohen &
Wheelwright 2004

Anketi Nasıl Dolduracaksınız?

Değerli anne:

Aşağıda bazı ifadelerin listesi bulunmaktadır. Lütfen her ifadeyi çok dikkatli okuyunuz ve hangi şiddetle kabul veya red ettiğinizi, cevabınızı daire içine alarak oranlayınız. Bu testte doğru veya yanlış cevap yoktur.

LÜTFEN AŞAĞIDAKİ HİÇBİR İFADEYİ BOŞ BIRAKMAYINIZ

Danışman: Dr. Aydan AYDIN

Özel Eğitim Öğretmeni Kudrettin AÇAR

Marmara Üniversitesi
Özel Eğitim Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi

Örnekler :

	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
Ö.1: Eğer her gün müzik dinleyemezsem kendimi üzgün hissederim.	✓			
Ö.2: Arkadaşlarıma mektup yazmaktansa onlarla telefonda görüşmeyi tercih ederim.		✓		
Ö.3: Dünyanın farklı bölgelerine seyahat etme isteğim yoktur.			✓	
Ö.4: Kitap okumayı dans etmeye tercih ederim.				✓

	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Birisi sohbete katılmak istediğinde bu durumu kolaylıkla anlayabilirim.				
2. Hayvanları insanlara tercih ederim.				
3. Güncel eğilimler ve modayı takip etmeye çalışırım.				
4. Benim kolaylıkla anladığım şeyleri anlamadıklarında, başkalarına açıklama yapmak bana zor gelir.				
5. Çoğu gece rüya görürüm.				
6. Diğer insanlarla ilgilenmekten hoşlanırım.				
7. Problemlerimi diğerleri ile tartışmaktansa kendi başıma çözmeye çalışırım.				
8. Sosyal ortamlarda ne yapacağımı bilmekte zorlanırım.				
9. Sabahları günün kendimi en iyi hissettiğim vaktidir.				
10. İnsanlar sıklıkla tartışmada kendi görüşümü söylerken çok ileri gittiğimi söylerler.				
11. Bir arkadaşımın buluşmaya geç kalırsa bu durumdan çok rahatsız olmam.				
12. Arkadaşlıklar ve ilişkiler benim için çok zordur, bu nedenle onlarla canımı sıkmam.				
13. Ne kadar küçük olursa olsun, asla kuralları/kanunları çiğnemem.				
14. Bir şeyin kaba ya da nazik olup olmadığına karar vermek bana sıklıkla zor gelir.				
15. Sohbet sırasında dinleyen ne düşünüyor olabileceğinden çok kendi fikirlerime odaklanma eğilimindeyimdir.				
16. Sözlü şakalardansa el şakalarını tercih ederim.				
17. Hayatı gelecekte çok bugün için yaşarım.				
18. Çocukken ne olacağını görmek için solucanları kesmeyi severdim.				
19. Eğer bir kişi bir şey söylüyor fakat görünürde söylediğinden başka bir şeyi kastediyorsa bunu çok çabuk kavrarım.				
20. Ahlaki konularda çok katı fikirlerim vardır.				
21. Bazı şeylerin insanları neden çok üzdüğünü anlamak benim için zordur.				
22. Kendimi başka birinin yerine koymak benim için kolaydır.				
23. İyi davranışların bir ailenin çocuğuna öğreteceği en önemli şey olduğunu düşünürüm.				
24. Anlık kararlarla bir şeyler yapmayı severim.				
25. Başka birinin nasıl hissedeceğini tahmin etmekte iyiyimdir.				

	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
26. Gruptan bir kişinin kendini huzursuz ya da mahçup hissettiğini çok çabuk fark ederim.				
27. Başka birinin güceneceği bir şey söylersem, bu durumun benim değil onların problemi olduğunu düşünürüm.				
28. Eğer birisi yeni saç kesimini nasıl bulduğumu sorarsa, beğenmemiş de olsam doğruyu söylemeyi tercih ederim.				
29. Neden bazılarının bir söz ile gücenebileceğini anlayamam.				
30. İnsanlar sıklıkla sağımın solumun belli olmadığını söylerler.				
31. Herhangi bir sosyal faaliyette ilgi odağı olmayı severim.				
32. Ağlayan insanları görmek beni (gerçekten) üzmez.				
33. Politika hakkında tartışmalara katılmayı severim.				
34. Bir kastım olmamasına rağmen son derece açık sözlü biriyim ki bazı insanlar bunu kabalık olarak görüyor.				
35. Sosyal ortamlarda ne yapacağımı bilmekte zorlanmam.				
36. İnsanlar onların nasıl hissettiklerini ve ne düşündüklerini anlamada iyi olduğumu söylerler.				
37. İnsanlarla konuşurken kendimle ilgili şeylerden çok onlarla ilgili konulardan bahsetmeye eğilimliyimdir.				
38. Bir hayvanı acı içinde görmek beni mutsuz eder.				
39. Diğer insanların düşüncelerinden etkilenmeden kararlar verebilirim.				
40. O gün için planladığım her şeyi yapmadan rahatlayamam.				
41. Ben konuşurken birisi ilgilenir ya da sıkılırsa bunu kolayca anlarım.				
42. Haberlerde acı çeken insanlar gördüğümde mutsuz olurum.				
43. Arkadaşlarım çoğunlukla problemlerini bana açarlar çünkü benim çok anlayışlı birisi olduğumu söylüyorlar.				
44. Eğer birini rahatsız ediyorsam, o kişi bunu bana söylemese bile ben bunu anlarım.				
45. Sürekli yeni hobilere başlarım ama onlardan kolaylıkla sıkılıp başka şeyler aramaya yönelirim.				
46. İnsanlar bazen çok fazla alay edip ileri gittiğimi söylerler.				

	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
47. Gerçekten büyük bir hızlı trene binecek olsaydım çok sinirli ve tedirgin olurudum.				
48. Nedenin anlayamama rağmen insanlar çoğu kez duygusuz biri olduğumu söylerler.				
49. Eğer gruba yeni birisi katılırsa ortamla kaynaşmak için çabalaması gereken odur.				
50. Bir filmi genellikle karakterlerin duygularına kendimi kaptırmaksızın izlemeyi beceririm.				
51. Günlük yaşamda organize olmayı çok severim ve sıklıkla yapmam gereken gündelik işlerin bir listesini çıkarırım.				
52. Başka birinin belli bir durumda ne hissettiğini hızla ve kolayca anlayabilirim.				
53. Risk almayı sevmem.				
54. Karşımdaki kişinin ne hakkında konuşmak isteyebileceğini kolaylıkla tahmin edebilirim.				
55. Birisinin gerçek duygularını saklıyor olduğunu anlayabilirim.				
56. Karar vermeden önce destekleyen ve karşıt olan yönleri tartarım.				
57. Sosyal ortamlarda doğru davranabilmeyi çaba harcamaksızın başarabilirim.				
58. Başkalarının ne yapacağını tahmin etmekte iyiyimdir.				
59. Arkadaşlarımla problemleri olduğunda duygusal olarak etkilenirim.				
60. Diğer kişilerin bakış açılarına katılmasam da genellikle değer veririm (saygı duyarım).				

Türkçe uyarlama- Dr. Emre Bora, Leyla Baysan, 2007